

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В
УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ
ТРУДНОЩАМИ

Кваліфікаційна робота (проект)
На здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти 213-М групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
Програми Спеціальна освіта
Кияшко Яна Юріївна
Керівник: к.п.н. доц.кафедри Ільїна Н. В

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ.....	7
1.1 Психолого-педагогічна характеристика учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами.....	7
1.2 Особливості розвитку вербальної комунікації у дітей з інтелектуальними труднощами.....	13
1.3 Сучасні підходи до формування навичок вербальної комунікації в учнів з інтелектуальними труднощами.....	19
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА РІВНЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ.....	24
2.1 Методичні засади діагностики навичок вербальної комунікації.....	25
2.2 Організація та проведення діагностичного дослідження.....	32
2.3 Аналіз результатів діагностики рівня розвитку навичок вербальної комунікації.....	39
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ.....	47
3.1 Розробка програми корекційно-розвивальної роботи.....	47
3.2 Методи та прийоми формування навичок вербальної комунікації.....	59
3.3 Оцінка ефективності запропонованої програми та рекомендації щодо її впровадження.....	72
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ДОДАТКИ.....83

ВСТУП

Актуальність теми. Формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами є однією з ключових задач сучасної спеціальної освіти. Ефективна комунікація є фундаментальною основою для успішної соціалізації, навчання та подальшої інтеграції цих дітей у суспільство. Однак, особливості когнітивного та мовленнєвого розвитку учнів з інтелектуальними труднощами створюють значні перешкоди у формуванні їхніх комунікативних навичок.

Специфіка розвитку вищих психічних функцій у дітей з інтелектуальними труднощами, зокрема особливості мислення, пам'яті, уваги, сприйняття, зумовлюють необхідність розробки та впровадження спеціальних методик та підходів до формування навичок вербальної комунікації. Традиційні методи навчання часто виявляються неефективними для цієї категорії учнів, що підкреслює актуальність пошуку нових, інноваційних підходів до розвитку їхніх комунікативних здібностей.

Сучасні дослідження в галузі нейропсихології та спеціальної педагогіки вказують на тісний зв'язок між розвитком комунікативних навичок та загальним когнітивним і соціальним розвитком дитини. Таким чином, ефективна робота над формуванням навичок вербальної комунікації може стати потужним інструментом для стимуляції загального розвитку учнів з інтелектуальними труднощами.

Важливість даної теми також підкреслюється зростаючою тенденцією до інклюзивної освіти. Для успішної інтеграції учнів з інтелектуальними труднощами в загальноосвітнє середовище критично важливим є розвиток їхніх комунікативних навичок. Це дозволить їм ефективніше взаємодіяти з однолітками та педагогами, брати активну участь у навчальному процесі та шкільному житті.

Крім того, в умовах сучасного інформаційного суспільства, де комунікація відіграє ключову роль у всіх сферах життя, розвиток навичок вербальної комунікації стає особливо актуальним для забезпечення майбутньої соціальної та професійної адаптації учнів з інтелектуальними труднощами.

Актуальність теми також зумовлена недостатньою розробленістю комплексних програм з формування навичок вербальної комунікації, які б враховували специфіку когнітивного та мовленнєвого розвитку учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами. Існує потреба у створенні науково обґрунтованих, практично орієнтованих методик, які б ефективно поєднували традиційні та інноваційні підходи до розвитку комунікативних навичок цієї категорії дітей.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці ефективної програми формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні основи формування навичок вербальної комунікації в учнів з інтелектуальними труднощами.
2. Дослідити особливості розвитку вербальної комунікації у дітей з інтелектуальними труднощами.
3. Розробити та обґрунтувати програму корекційно-розвивальної роботи з формування навичок вербальної комунікації.
4. Визначити ефективні методи та прийоми формування навичок вербальної комунікації.
5. Провести оцінку ефективності запропонованої програми та розробити рекомендації щодо її впровадження.

Об'єкт дослідження: процес формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами.

Предмет дослідження: корекційно-розвиктова програма формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами.

Методи дослідження. В процесі написання магістерської роботи була використана система загальнонаукових та спеціальних емпіричних і теоретичних методів дослідження. Також використовувалися такі емпіричні методи, як, опис, порівняння та узагальнення.

Структура роботи. Робота складається зі змісту, вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 90 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ

1.1 Психолого-педагогічна характеристика учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами

Інтелектуальні труднощі у дітей молодшого шкільного віку є складним і багатограним явищем, яке потребує комплексного підходу до вивчення та корекції. Під інтелектуальними труднощами розуміють стійке порушення пізнавальної діяльності внаслідок органічного ураження головного мозку [24, с. 23]. Це визначення підкреслює біологічну природу даного стану, проте не враховує його соціальні аспекти.

Більш широке визначення пропонує Синьов В.М., який розглядає інтелектуальні труднощі як "порушення загального психічного та інтелектуального розвитку, яке обумовлене недостатністю центральної нервової системи та має стійкий, незворотній характер" [12, с. 45]. Таке трактування дозволяє розглядати проблему в контексті загального розвитку дитини.

Учні початкових класів з інтелектуальними труднощами характеризуються значним відставанням у розвитку всіх пізнавальних процесів, особливо мислення та мовлення. Їхнє мислення конкретне, негнучке, позбавлене критичності. Вони важко узагальнюють та абстрагують, не вміють самостійно робити висновки.

Сприйняття у таких дітей характеризується сповільненістю, вузькістю, фрагментарністю. Вони погано орієнтуються в просторі та часі, не розрізняють відтінки кольорів, не сприймають перспективу. Увага нестійка, легко відволікається, обсяг уваги знижений. Це створює значні труднощі в навчальній діяльності.

Пам'ять учнів з інтелектуальними труднощами характеризується низьким об'ємом та точністю запам'ятовування. Вони краще запам'ятовують зовнішні, випадкові ознаки, важко осмислюють та запам'ятовують внутрішні логічні зв'язки. Запам'ятовування носить переважно механічний характер.

Мовлення у дітей з інтелектуальними труднощами розвивається із затримкою. Воно характеризується бідністю словникового запасу, недорозвиненням граматичної будови, наявністю аграматизмів. Діти погано розуміють звернене до них мовлення, особливо складні конструкції [17, с. 34]. Це створює значні труднощі у спілкуванні та соціальній адаптації.

Емоційно-вольова сфера учнів з інтелектуальними труднощами характеризується незрілістю, недорозвиненістю. Їхні емоції примітивні, полярні, нестійкі. Спостерігається підвищена навіюваність, некритичність, слабкість вольових зусиль. Це ускладнює формування характеру та соціально прийнятної поведінки.

Моторика дітей з інтелектуальними труднощами відрізняється загальною незграбністю, недостатньою координованістю. У них порушена дрібна моторика рук, що створює труднощі при письмі та самообслуговуванні. Це негативно впливає на формування навчальних та трудових навичок.

Навчальна діяльність учнів з інтелектуальними труднощами характеризується низькою продуктивністю, слабкою усвідомленістю та цілеспрямованістю. У них несформовані навчальні мотиви, відсутній інтерес до навчання. Вони не вміють ставити перед собою мету, планувати свої дії, здійснювати самоконтроль.

Соціальна адаптація дітей з інтелектуальними труднощами значно ускладнена через недорозвинення вищих психічних функцій та особистості в цілому. Вони погано орієнтуються в соціальних нормах, не

вміють будувати стосунки з оточуючими, часто стають жертвами маніпуляцій.

Важливо відзначити, що ступінь вираженості інтелектуальних труднощів може бути різним - від легкого до глибокого. Відповідно, і психолого-педагогічні характеристики учнів можуть значно варіюватися. Це вимагає індивідуального підходу до кожної дитини.

Незважаючи на наявні труднощі, учні з інтелектуальними порушеннями мають значний потенціал розвитку. За умови правильно організованого корекційно-розвивального навчання вони можуть досягти значних успіхів у пізнавальній діяльності та соціальній адаптації [33, с. 89].

Важливу роль у розвитку дітей з інтелектуальними труднощами відіграє раннє виявлення проблеми та своєчасний початок корекційної роботи. Чим раніше розпочато втручання, тим кращими будуть результати розвитку дитини.

Таким чином, психолого-педагогічна характеристика учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами свідчить про системний характер порушень, які охоплюють всі сфери психічного розвитку дитини. Це вимагає комплексного підходу до корекційно-розвивальної роботи, яка повинна бути спрямована на розвиток пізнавальної, емоційно-вольової сфери та особистості в цілому.

Учні початкових класів з інтелектуальними труднощами характеризуються специфічними особливостями когнітивної сфери. Їх мислення часто є конкретним та ригідним, що проявляється у складнощах з абстрагуванням та узагальненням. Вони можуть успішно виконувати завдання, пов'язані з конкретними, знайомими ситуаціями, але відчують труднощі при необхідності перенести набуті навички в нові умови.

Пам'ять таких учнів має свої особливості. Вони краще запам'ятовують наочний матеріал, ніж вербальний. Процес

запам'ятовування часто є механічним, без достатнього осмислення матеріалу. Це призводить до того, що учні можуть швидко забувати вивчений матеріал, особливо якщо він не підкріплюється регулярним повторенням та практичним застосуванням.

Увага учнів з інтелектуальними труднощами характеризується нестійкістю та низькою концентрацією. Їм складно тривалий час фокусуватися на одному завданні, особливо якщо воно не викликає безпосереднього інтересу. Процес переключення уваги з одного виду діяльності на інший також може бути утрудненим.

Сприйняття у таких дітей часто фрагментарне та недиференційоване. Вони можуть не помічати важливих деталей, що призводить до неповного або спотвореного розуміння інформації. Це особливо проявляється при сприйнятті складних об'єктів або явищ.

Емоційно-вольова сфера учнів з інтелектуальними труднощами характеризується певною незрілістю. Їхні емоції можуть бути поверховими, недостатньо диференційованими. Часто спостерігається підвищена навіюваність, схильність до наслідування, що може призводити до проблем у поведінці.

Мотиваційна сфера таких учнів також має свої особливості. У них може бути знижена пізнавальна активність, відсутність інтересу до навчання. Мотиви їхньої діяльності часто пов'язані з безпосередніми потребами та бажаннями, а не з далекими цілями чи абстрактними ідеями.

У сфері соціальної взаємодії учні з інтелектуальними труднощами можуть відчувати значні складнощі. Їм може бути важко розуміти соціальні норми та правила, адекватно інтерпретувати поведінку інших людей. Це може призводити до проблем у спілкуванні з однолітками та дорослими.

Самооцінка таких учнів часто є нестійкою та залежить від оцінок оточуючих. Вони можуть мати труднощі з адекватною оцінкою своїх

можливостей, що призводить або до заниженої самооцінки та невпевненості у собі, або, навпаки, до завищеної самооцінки та неадекватних очікувань.

Фізичний розвиток учнів з інтелектуальними труднощами може відставати від вікової норми. Часто спостерігаються проблеми з координацією рухів, дрібною моторикою, що може впливати на формування навичок письма та інших практичних умінь.

У навчальній діяльності такі учні часто демонструють низьку самостійність. Вони потребують постійної підтримки та керівництва з боку педагога, мають труднощі з плануванням та організацією своєї діяльності.

Темп засвоєння нового матеріалу у цих учнів зазвичай повільний. Вони потребують багаторазового повторення та закріплення вивченого, а також постійного зв'язку нового матеріалу з уже відомим та зрозумілим.

Учні з інтелектуальними труднощами часто мають проблеми з переносом набутих знань та навичок у нові ситуації. Вони можуть успішно виконувати завдання в знайомих умовах, але губляться, коли стикаються з новим контекстом застосування вивченого матеріалу.

Вербальні інструкції можуть бути складними для розуміння такими учнями. Вони краще сприймають наочні демонстрації та практичні приклади. Тому в роботі з ними важливо використовувати різноманітні наочні матеріали та практичні завдання.

У сфері комунікації учні з інтелектуальними труднощами можуть мати проблеми з розумінням складних мовленнєвих конструкцій, метафор, жартів. Їхнє власне мовлення часто характеризується простотою, обмеженим словниковим запасом та труднощами у побудові складних речень.

Ці учні можуть мати специфічні труднощі у засвоєнні математичних понять та операцій, особливо тих, що вимагають

абстрактного мислення. Вони краще справляються з конкретними математичними завданнями, пов'язаними з повсякденним життям.

У сфері часових та просторових уявлень учні з інтелектуальними труднощами часто відчують значні складнощі. Їм може бути важко орієнтуватися в часі, розуміти послідовність подій, а також правильно сприймати просторові відношення між об'єктами.

Ці учні можуть мати проблеми з розвитком уяви та креативності. Їм складно придумувати оригінальні ідеї, створювати нові образи. Їхня творча діяльність часто характеризується стереотипністю та наслідуванням.

У сфері саморегуляції учні з інтелектуальними труднощами часто демонструють недостатній розвиток. Їм може бути складно контролювати свої емоції та поведінку, особливо в стресових ситуаціях або при зміні звичних умов.

Важливо відзначити, що ступінь вираженості цих особливостей може значно варіюватися у різних учнів. Кожна дитина з інтелектуальними труднощами має свій унікальний профіль сильних та слабких сторін, який необхідно враховувати при розробці індивідуальної програми навчання та розвитку.

1.2 Особливості розвитку вербальної комунікації у дітей з інтелектуальними труднощами

Вербальна комунікація є однією з найважливіших форм взаємодії людини з оточуючим світом. Під вербальною комунікацією розуміють процес обміну інформацією за допомогою мовних засобів [6, с. 34]. У дітей з інтелектуальними труднощами розвиток вербальної комунікації має ряд специфічних особливостей.

Насамперед, слід відзначити, що розвиток мовлення у дітей з інтелектуальними труднощами відбувається із значним запізненням. Перші слова у таких дітей з'являються пізніше, ніж у нормотипових однолітків, а фразове мовлення формується лише к 3-4 рокам, а іноді й пізніше.

Словниковий запас дітей з інтелектуальними труднощами значно обмежений. Вони засвоюють переважно назви конкретних предметів, з якими безпосередньо стикаються у повсякденному житті. Абстрактні поняття, узагальнюючі слова засвоюються з великими труднощами.

Граматична будова мовлення у дітей з інтелектуальними труднощами характеризується недорозвиненням. Вони довго не засвоюють граматичні категорії, неправильно вживають відмінкові закінчення, не узгоджують слова у реченні. Їхнє мовлення аграматичне, складається переважно з простих непоширених речень.

Фонетико-фонематична сторона мовлення також страждає. У дітей з інтелектуальними труднощами спостерігаються численні порушення звуковимови, недорозвинення фонематичного слуху. Вони погано диференціюють звуки, що призводить до труднощів у навчанні грамоти [9, с. 123].

Зв'язне мовлення у дітей з інтелектуальними труднощами розвивається з великими труднощами. Вони не вміють послідовно і логічно викладати свої думки, складати розповіді за картинкою або

серією картинок. Їхні розповіді характеризуються фрагментарністю, порушенням причинно-наслідкових зв'язків.

Розуміння мовлення у дітей з інтелектуальними труднощами також страждає. Вони погано розуміють складні граматичні конструкції, переносять значення слів. Особливі труднощі викликає розуміння прихованого змісту, підтексту.

Діалогічне мовлення у дітей з інтелектуальними труднощами розвивається повільно. Вони не вміють ініціювати та підтримувати діалог, відповідають на запитання односкладово, часто не по суті. Спостерігаються труднощі у дотриманні черговості висловлювань [14, с. 90].

Монологічне мовлення розвивається ще складніше. Діти з інтелектуальними труднощами не можуть самостійно скласти зв'язну розповідь, описати події. Їхні висловлювання уривчасті, логічно не пов'язані між собою.

Комунікативна функція мовлення у дітей з інтелектуальними труднощами також порушена. Вони рідко використовують мовлення для спілкування, віддають перевагу невербальним засобам комунікації. Це негативно впливає на їхню соціалізацію [16, с. 78].

Важливо відзначити, що розвиток вербальної комунікації тісно пов'язаний з розвитком пізнавальних процесів. Недорозвинення мислення, пам'яті, уваги негативно впливає на формування мовленнєвих навичок.

Емоційно-вольова незрілість дітей з інтелектуальними труднощами також впливає на розвиток вербальної комунікації. Вони не вміють контролювати свої висловлювання, регулювати силу і темп мовлення, що ускладнює спілкування.

Слід зазначити, що ступінь порушення вербальної комунікації може бути різним і залежить від глибини інтелектуального порушення. При легкому ступені інтелектуальних труднощів мовленнєвий розвиток

може наближатися до норми, тоді як при глибоких порушеннях мовлення може бути практично відсутнім [23, с. 123].

Незважаючи на наявні труднощі, за умови правильно організованої корекційно-розвивальної роботи діти з інтелектуальними труднощами можуть досягти значних успіхів у розвитку вербальної комунікації. Це вимагає систематичної, цілеспрямованої роботи з розвитку всіх сторін мовлення [25, с. 45].

Таким чином, особливості розвитку вербальної комунікації у дітей з інтелектуальними труднощами характеризуються системним недорозвиненням всіх компонентів мовленнєвої діяльності. Це вимагає комплексного підходу до корекційно-розвивальної роботи, яка повинна бути спрямована на розвиток лексичної, граматичної, фонетико-фонематичної сторін мовлення, а також формування комунікативних навичок.

Розвиток вербальної комунікації у дітей з інтелектуальними труднощами характеризується специфічними особливостями на всіх мовних рівнях. На фонетичному рівні часто спостерігаються порушення звуковимови, які можуть бути пов'язані як з недорозвиненням артикуляційного апарату, так і з труднощами фонематичного сприйняття.

Лексичний розвиток таких дітей зазвичай відстає від вікової норми. Їхній словниковий запас обмежений, переважають слова конкретного значення, пов'язані з повсякденним життям. Абстрактні поняття, слова з переносним значенням засвоюються з великими труднощами.

На граматичному рівні спостерігаються значні проблеми у засвоєнні та використанні складних граматичних конструкцій. Діти часто допускають помилки у відмінюванні слів, узгодженні частин мови, використанні прийменників та сполучників.

Зв'язне мовлення дітей з інтелектуальними труднощами характеризується фрагментарністю, порушенням логічної послідовності. Їм складно самостійно складати розповіді, переказувати тексти, описувати події чи предмети.

Прагматичний аспект комунікації також страждає. Дітям з інтелектуальними труднощами складно розуміти та використовувати мовлення відповідно до соціального контексту. Вони можуть мати проблеми з розумінням непрямих прохань, жартів, іронії.

Розвиток діалогічного мовлення у таких дітей відбувається повільно. Їм складно ініціювати та підтримувати розмову, адекватно реагувати на репліки співрозмовника, дотримуватися теми розмови.

Монологічне мовлення розвивається з ще більшими труднощами. Дітям складно самостійно будувати зв'язні висловлювання, логічно та послідовно викладати свої думки.

Розуміння зверненого мовлення у дітей з інтелектуальними труднощами також має свої особливості. Вони краще розуміють прості, короткі фрази, пов'язані з конкретними ситуаціями. Складні інструкції, абстрактні пояснення можуть викликати значні труднощі в розумінні.

Темп мовлення у таких дітей може бути уповільненим. Їм потрібно більше часу для формулювання думок та підбору слів. Це може призводити до труднощів у спілкуванні, особливо в ситуаціях, які вимагають швидкої реакції.

Просодична сторона мовлення (інтонація, ритм, темп) також часто страждає. Мовлення може бути монотонним, невиразним, що ускладнює передачу емоційного змісту висловлювань.

Невербальні аспекти комунікації (жести, міміка, поза) у дітей з інтелектуальними труднощами часто недостатньо розвинені або неадекватно використовуються. Це може призводити до непорозумінь у спілкуванні.

Розвиток навичок читання та письма у таких дітей відбувається зі значними труднощами. Вони можуть довго залишатися на етапі побуквенного читання, мати проблеми з розумінням прочитаного. Письмо характеризується численними помилками, поганим почерком.

Особливості мислення дітей з інтелектуальними труднощами (конкретність, ригідність) безпосередньо впливають на їхнє мовлення. Їм складно розуміти та використовувати абстрактні поняття, метафори, аналогії.

Емоційно-вольова незрілість також відображається на комунікативних навичках. Дітям може бути складно контролювати свої висловлювання, дотримуватися соціальних норм спілкування.

Мотивація до спілкування у дітей з інтелектуальними труднощами часто знижена. Вони можуть уникати складних комунікативних ситуацій, віддавати перевагу невербальним способам вираження своїх потреб та бажань.

Розвиток навичок активного слухання у таких дітей відбувається повільно. Їм складно концентрувати увагу на мовленні співрозмовника, виділяти головну думку, запам'ятовувати деталі почутого.

Здатність до мовленнєвої творчості (створення нових слів, придумування історій) у дітей з інтелектуальними труднощами зазвичай обмежена. Їхнє мовлення часто характеризується шаблонністю, повторюваністю.

Розвиток метакогнітивних навичок, пов'язаних з мовленням (усвідомлення власних мовленнєвих труднощів, здатність до самокорекції), у таких дітей відбувається повільно і вимагає спеціальної роботи.

Важливо зазначити, що незважаючи на ці труднощі, при правильно організованій корекційно-розвивальній роботі діти з інтелектуальними труднощами здатні значно покращити свої

комунікативні навички та досягти суттєвого прогресу у розвитку вербальної комунікації.

1.3 Сучасні підходи до формування навичок вербальної комунікації в учнів з інтелектуальними труднощами

Формування навичок вербальної комунікації в учнів з інтелектуальними труднощами є одним із ключових завдань сучасної спеціальної освіти. Сучасні підходи до вирішення цього завдання базуються на комплексному розумінні природи комунікативних труднощів та враховують індивідуальні особливості кожної дитини. Вербальна комунікація розглядається як складний процес, що включає в себе не лише мовленнєві навички, але й соціальні, емоційні та когнітивні компоненти.

Інклюзивний підхід до навчання також відіграє важливу роль у формуванні комунікативних навичок. Він передбачає створення такого освітнього середовища, де всі діти, незалежно від їхніх особливостей, мають можливість взаємодіяти та спілкуватися з однолітками. Це сприяє природному розвитку соціальних та комунікативних навичок у дітей з інтелектуальними труднощами [7, с. 112].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є ще одним сучасним підходом до формування вербальних навичок. Спеціальні комп'ютерні програми та додатки можуть допомогти дітям з інтелектуальними труднощами покращити свої мовленнєві навички, розширити словниковий запас та практикувати комунікацію в безпечному віртуальному середовищі [1, с. 56].

Важливим аспектом сучасних підходів є індивідуалізація навчання. Кожна дитина з інтелектуальними труднощами має свої унікальні потреби та можливості, тому програми з розвитку вербальної комунікації повинні бути адаптовані до індивідуальних особливостей кожного учня. Це може включати розробку індивідуальних навчальних планів, використання різноманітних методик та підходів [4, с. 89].

Мультисенсорний підхід також широко застосовується у роботі з дітьми з інтелектуальними труднощами. Він передбачає залучення

різних сенсорних каналів (слухового, зорового, тактильного) для покращення сприйняття та засвоєння інформації. Наприклад, використання візуальних підказок разом з вербальними інструкціями може значно покращити розуміння та відтворення мовлення.

Ігрова терапія є ще одним ефективним підходом до формування комунікативних навичок. Через гру діти з інтелектуальними труднощами можуть природним чином розвивати свої соціальні та мовленнєві навички. Спеціально розроблені ігри та вправи допомагають дітям практикувати різні аспекти комунікації в безпечному та цікавому середовищі [21, с. 67].

Важливим аспектом сучасних підходів є також робота з родиною дитини. Батьки та опікуни відіграють ключову роль у розвитку комунікативних навичок дитини, тому їх залучення до процесу навчання є критично важливим. Це може включати навчання батьків спеціальними методиками комунікації, надання рекомендацій щодо створення комунікативного середовища вдома.

Сучасні підходи також приділяють велику увагу розвитку емоційного інтелекту та соціальних навичок як важливих компонентів ефективної комунікації. Програми з розвитку емоційної грамотності допомагають дітям краще розуміти свої та чужі емоції, що є важливим аспектом успішної комунікації.

Використання методу соціальних історій є ще одним ефективним підходом. Соціальні історії - це короткі оповідання, які описують соціальні ситуації та відповідні реакції на них. Вони допомагають дітям з інтелектуальними труднощами краще розуміти соціальні норми та правила комунікації.

Підхід, заснований на сильних сторонах дитини, також набуває популярності. Замість того, щоб фокусуватися на труднощах, цей підхід концентрується на здібностях та інтересах дитини, використовуючи їх як

основу для розвитку комунікативних навичок. Це допомагає підвищити мотивацію та самооцінку дитини [22, с. 123].

Використання методу моделювання є ще одним ефективним підходом. Педагоги та терапевти демонструють правильні моделі комунікації, які діти можуть наслідувати. Це може включати демонстрацію правильної артикуляції, використання жестів, правильної побудови речень тощо [33, с. 56].

Важливим аспектом сучасних підходів є також створення структурованого комунікативного середовища. Це передбачає організацію простору та діяльності таким чином, щоб стимулювати комунікацію. Наприклад, використання візуальних розкладів, створення "комунікативних станцій" у класі, де діти можуть практикувати різні види комунікації.

Нарешті, сучасні підходи наголошують на важливості постійного моніторингу та оцінки прогресу дитини. Це дозволяє вчасно коригувати стратегії навчання та забезпечувати найбільш ефективний розвиток комунікативних навичок. Використання стандартизованих тестів, спостереження, аналіз відео-записів та інші методи оцінки допомагають відстежувати прогрес та планувати подальші кроки [3, с. 134].

Персоналізований підхід до навчання комунікативних навичок стає все більш популярним. Він передбачає створення індивідуальної програми розвитку для кожного учня, яка враховує його сильні сторони, інтереси та специфічні труднощі.

Використання технології віртуальної реальності (VR) відкриває нові можливості для формування комунікативних навичок. VR дозволяє створювати безпечні, контрольовані середовища для практики соціальних взаємодій.

Підхід, заснований на сильних сторонах учня, фокусується на розвитку та використанні наявних здібностей та талантів дитини для компенсації труднощів у комунікації.

Інтеграція розвитку комунікативних навичок у всі аспекти шкільного життя стає важливим трендом. Це означає, що робота над комунікацією відбувається не лише на спеціальних заняттях, але й під час уроків, перерв, позакласних заходів.

Використання методу соціальних історій у цифровому форматі дозволяє створювати інтерактивні, мультимедійні історії, які учні можуть переглядати на планшетах або смартфонах.

Підхід "навчання однолітками" (peer tutoring) активно використовується для розвитку комунікативних навичок. Учні з кращими навичками допомагають тим, хто має труднощі, що корисно для обох сторін.

Використання методу проєктів для розвитку комунікації дозволяє учням практикувати навички в контексті реальних, значущих завдань.

Інтеграція арт-терапевтичних методів у процес формування комунікативних навичок допомагає учням виражати свої думки та емоції через різні види мистецтва.

Використання ігрових технологій, зокрема, серйозних ігор (serious games), створених спеціально для розвитку комунікативних навичок, стає все більш поширеним.

Підхід, заснований на розвитку емоційного інтелекту, фокусується на покращенні здатності учнів розуміти та виражати емоції, що є ключовим аспектом ефективної комунікації.

Використання методу соціальних скриптів у поєднанні з відеомодельюванням дозволяє учням вивчати та практикувати соціальні сценарії в візуальному форматі.

Інтеграція методів розвитку виконавчих функцій (планування, самоконтроль, гнучкість мислення) у програми формування комунікативних навичок дозволяє покращити загальну ефективність навчання.

Використання підходу "навчання в природному середовищі" (naturalistic teaching) передбачає створення комунікативних можливостей у повсякденних ситуаціях.

Застосування принципів позитивної поведінкової підтримки у формуванні комунікативних навичок допомагає створити позитивне, підтримуюче середовище для навчання.

Використання методу "комунікативних паспортів" дозволяє створити індивідуалізований інструмент, який допомагає учням ефективно спілкуватися з різними людьми в різних ситуаціях.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ

2.1 Методичні засади діагностики навичок вербальної комунікації

Діагностика навичок вербальної комунікації є важливим етапом у роботі з учнями, які мають інтелектуальні труднощі. Вона дозволяє визначити рівень розвитку мовленнєвих навичок, виявити специфічні труднощі та розробити індивідуальну програму корекційної роботи. Під діагностикою навичок вербальної комунікації розуміють комплекс методів та прийомів, спрямованих на всебічне вивчення стану мовленнєвого розвитку дитини [24, с. 45].

Сучасна логопедична наука пропонує широкий спектр методів та методик діагностики навичок вербальної комунікації. Їх можна умовно поділити на кілька груп: методи вивчення анамнезу, спостереження, бесіди, експериментальні методики, тестування, аналіз продуктів діяльності дитини. Кожен з цих методів має свої переваги та обмеження, тому для отримання повної картини мовленнєвого розвитку дитини необхідно використовувати їх комплексно.

Вивчення анамнезу є важливим етапом діагностики, який дозволяє отримати інформацію про особливості пренатального, натального та постнатального розвитку дитини, наявність спадкових факторів, перенесених захворювань, які могли вплинути на мовленнєвий розвиток. Ця інформація збирається шляхом аналізу медичної документації та бесіди з батьками [7, с. 56].

Метод спостереження дозволяє вивчити особливості мовленнєвої поведінки дитини в природних умовах. Спостереження може бути включеним або стороннім, систематичним або епізодичним. Важливо

фіксувати не лише вербальні прояви, але й невербальні засоби комунікації, які використовує дитина [3, с. 89].

Бесіда є одним з основних методів діагностики навичок вербальної комунікації. Вона дозволяє оцінити рівень розуміння зверненого мовлення, словниковий запас, граматичну будову мовлення, зв'язне мовлення. Бесіда може бути вільною або стандартизованою, з використанням спеціально підібраних запитань та стимульного матеріалу.

Експериментальні методики спрямовані на вивчення окремих аспектів мовленнєвого розвитку. Наприклад, методика обстеження звуковимови, методика дослідження фонематичних процесів, методика вивчення словникового запасу тощо. Ці методики дозволяють отримати кількісні та якісні показники розвитку різних сторін мовлення.

Тестування є стандартизованим методом діагностики, який дозволяє отримати кількісні показники розвитку мовленнєвих навичок. Існує ряд стандартизованих тестів для оцінки мовленнєвого розвитку дітей різного віку. Однак, при використанні тестів для дітей з інтелектуальними труднощами необхідно враховувати їх специфічні особливості та можливі обмеження [21, с. 90].

Аналіз продуктів діяльності дитини, зокрема, письмових робіт, малюнків, дозволяє отримати додаткову інформацію про рівень розвитку мовлення та мислення. Цей метод особливо інформативний при діагностиці навичок писемного мовлення [11, с. 34].

При діагностиці навичок вербальної комунікації у дітей з інтелектуальними труднощами важливо враховувати їх специфічні особливості. Зокрема, такі діти можуть швидко втомлюватися, мати труднощі з концентрацією уваги, не розуміти складних інструкцій. Тому діагностичні процедури повинні бути адаптовані до їх можливостей.

Одним з ефективних методів діагностики є ігрова діяльність. В процесі гри можна оцінити не лише мовленнєві навички, але й

комунікативну поведінку дитини в цілому. Ігрові методики дозволяють створити невимушену атмосферу, знизити тривожність дитини та отримати більш достовірні результати.

При діагностиці навичок вербальної комунікації важливо оцінювати не лише експресивне мовлення, але й розуміння зверненого мовлення. Для цього використовуються методики на виконання інструкцій різної складності, розуміння текстів, оцінку словесно-логічного мислення [22, с. 123].

Важливим аспектом діагностики є оцінка прагматичної сторони мовлення - вміння використовувати мовлення в різних комунікативних ситуаціях. Для цього можуть використовуватися методики моделювання різних ситуацій спілкування, рольові ігри, аналіз поведінки дитини в реальних комунікативних ситуаціях [33, с. 45].

При виборі методів та методик діагностики необхідно враховувати вік дитини, рівень її інтелектуального розвитку, наявність супутніх порушень. Діагностичні процедури повинні бути адаптовані до індивідуальних особливостей кожної дитини.

Результати діагностики повинні бути ретельно проаналізовані та інтерпретовані. На основі отриманих даних складається мовленнєвий профіль дитини, визначаються сильні та слабкі сторони її мовленнєвого розвитку, формулюються рекомендації щодо корекційної роботи.

Таким чином, діагностика навичок вербальної комунікації у дітей з інтелектуальними труднощами є складним та багатоаспектним процесом, який вимагає використання комплексу методів та методик. Правильно проведена діагностика дозволяє не лише виявити наявні порушення, але й визначити потенційні можливості розвитку мовлення дитини, що є основою для розробки ефективної корекційної програми [6, с. 112].

Діагностика навичок вербальної комунікації є ключовим етапом у роботі з учнями, які мають інтелектуальні труднощі. Вона дозволяє не

лише оцінити поточний рівень розвитку мовленнєвих навичок, але й виявити специфічні труднощі та потенціал для подальшого розвитку. За визначенням Шеремет М.К., діагностика мовленнєвих порушень - це комплексне обстеження мовлення дитини, яке дозволяє виявити симптоматику, механізми, структуру та ступінь вираженості мовленнєвого порушення [8, с. 67].

Сучасна логопедична практика використовує широкий спектр методів та методик для оцінки вербальної комунікації. Їх можна умовно поділити на стандартизовані та нестандартні. Стандартизовані методики мають чітко визначені процедури проведення та нормативні показники, що дозволяє порівнювати результати різних дітей. Нестандартизовані методики дають можливість більш гнучко підходити до оцінки, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини.

Одним з найважливіших аспектів діагностики є оцінка словникового запасу. Для цього можуть використовуватися різні методики, наприклад, "Назви, що бачиш" або "Назви одним словом". Ці методики дозволяють оцінити як активний, так і пасивний словник дитини. Результати такої оцінки можна представити у вигляді таблиці:

Таблиця 2.1

Оцінка словникового запасу учнів з інтелектуальними труднощами

Рівень розвитку словника	Кількість слів (активний словник)	Кількість слів (пасивний словник)
Високий	Більше 2000	Більше 3000
Середній	1000-2000	2000-3000
Низький	Менше 1000	Менше 2000

Оцінка граматичної будови мовлення є ще одним важливим аспектом діагностики. Для цього можуть використовуватися такі методики, як "Заверши речення" або "Виправ помилку". Ці методики дозволяють оцінити здатність дитини правильно будувати речення, використовувати різні граматичні категорії.

Фонетико-фонематичні процеси також підлягають ретельній оцінці. Для цього використовуються різноманітні артикуляційні проби, завдання на розрізнення звуків, аналіз звукового складу слів. Результати такої оцінки можна представити у вигляді таблиці:

Таблиця 2.2

Оцінка фонетико-фонематичних процесів

Аспект оцінки	Норма	Незначні порушення	Значні порушення
Звуковимова	Всі звуки	1-2 пропущених звуків	3 і більше
Фонематичний слух	Розрізняє всі звуки	Помилки в 1-2 парах	3 і більше
Звуковий аналіз і синтез	Виконує самостійно	З допомогою	Не виконує

Важливим аспектом діагностики є оцінка зв'язного мовлення. Для цього можуть використовуватися завдання на складання розповіді за серією картинок, переказ тексту, опис предмета. Ці завдання дозволяють оцінити здатність дитини логічно і послідовно викладати свої думки.

При проведенні діагностики важливо враховувати не лише кількісні показники, але й якісні характеристики мовлення. Це може включати оцінку темпу мовлення, його плавності, емоційної виразності. Також важливо звертати увагу на невербальні аспекти комунікації - жести, міміку, позу дитини під час спілкування [10, с. 56].

Результати комплексної діагностики дозволяють створити повну картину стану вербальної комунікації дитини, виявити її сильні сторони та області, які потребують корекції. На основі цих даних розробляється індивідуальна програма корекційної роботи, спрямована на розвиток комунікативних навичок дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей та потреб.

Метод аналізу дискурсу дозволяє оцінити здатність учня використовувати мову в різних соціальних контекстах. Це включає аналіз використання мовних засобів, структури розмови, дотримання соціальних норм спілкування.

Використання цифрових інструментів для аналізу мовлення дозволяє автоматично оцінювати такі параметри як швидкість мовлення, паузи, інтонацію, що дає більш об'єктивну картину мовленнєвих особливостей учня.

Метод віртуальних соціальних сценаріїв використовує технології віртуальної реальності для створення стандартизованих ситуацій спілкування, в яких можна оцінити комунікативні навички учня.

Методика оцінки прагматичних аспектів комунікації фокусується на здатності учня використовувати мову відповідно до соціального контексту, розуміти непрямі висловлювання, жарти, сарказм.

Використання методу "комунікативних проб" передбачає створення серії стандартизованих комунікативних завдань, які дозволяють оцінити різні аспекти вербальної та невербальної комунікації.

Метод аналізу наративів оцінює здатність учня створювати зв'язні розповіді, включаючи структуру наративу, використання засобів зв'язку, логічність викладу.

Методика оцінки комунікативної компетентності в онлайн-середовищі дозволяє оцінити навички учня в цифровому спілкуванні, включаючи розуміння онлайн-етикету, використання емодзі, здатність вести письмові діалоги.

Використання методу "комунікативних щоденників" дозволяє оцінити комунікативну поведінку учня в різних ситуаціях протягом тривалого періоду часу.

Методика оцінки паралінгвістичних аспектів комунікації фокусується на таких параметрах як інтонація, гучність голосу, темп

мовлення, паузи, які часто страждають у дітей з інтелектуальними труднощами.

Метод аналізу соціальних мереж дозволяє оцінити комунікативні зв'язки учня, його роль у соціальній структурі класу чи школи.

Використання методики "комунікативних завдань" передбачає створення ситуацій, де учень має досягти певної комунікативної мети (наприклад, попросити про допомогу, висловити незгоду, вибачитися).

Метод оцінки невербальної комунікації включає аналіз жестів, міміки, пози учня під час спілкування, що часто є проблемною областю для дітей з інтелектуальними труднощами.

Використання методики "комунікативних квестів" дозволяє оцінити здатність учня використовувати комунікативні навички для вирішення практичних завдань в ігровій формі.

Метод аналізу письмової комунікації оцінює навички учня в написанні листів, повідомлень, коментарів, що стає все більш важливим у сучасному цифровому світі.

Методика оцінки емоційного аспекту комунікації фокусується на здатності учня розпізнавати та виражати емоції в процесі спілкування, що часто є проблемною областю для дітей з інтелектуальними труднощами.

2.2 Організація та проведення діагностичного дослідження

Організація та проведення діагностичного дослідження навичок вербальної комунікації в учнів з інтелектуальними труднощами є складним та багатоетапним процесом, який вимагає ретельного планування та виконання. Під діагностичним дослідженням розуміють комплекс методів та прийомів, спрямованих на виявлення рівня розвитку певних навичок або здібностей. У контексті вербальної комунікації, це означає оцінку різних аспектів мовленнєвої діяльності дитини.

На першому етапі організації діагностичного дослідження ми визначили його мету та завдання. Нашою метою може бути, наприклад, оцінка загального рівня розвитку вербальної комунікації або виявлення специфічних труднощів у певних аспектах мовлення. Важливо, щоб мета була чітко сформульована та відповідала загальним освітнім та корекційним завданням [28, с. 78].

Наступним кроком є вибір методик діагностики. Цей вибір базувався на меті дослідження, віці дітей, їхніх індивідуальних особливостях та ступені вираженості інтелектуальних труднощів. Ми обирали методики, які є валідними та надійними, тобто дійсно вимірюють те, що повинні вимірювати, і дають стабільні результати при повторних вимірюваннях.

Підготовка матеріалів для діагностики є важливим етапом організації дослідження. Це включало: підготовку стимульного матеріалу (картинок, іграшок, текстів), протоколів для фіксації результатів, технічних засобів (наприклад, аудіо- або відеозаписуючої апаратури). Всі матеріали були підготовлені заздалегідь та відповідати віковим та індивідуальним особливостям дітей [1, с. 56].

Важливим аспектом організації діагностичного дослідження було створення сприятливого середовища. Приміщення, де проводиться діагностика, було тихим, добре освітленим, комфортним для дитини. Ми

мінімізували фактори, які можуть відволікати увагу дитини або викликати у неї тривогу [4, с. 89].

Встановлення контакту з дитиною є критично важливим етапом проведення діагностики. Перед початком безпосереднього тестування було створено довірливу атмосферу, знайомлення з дитиною, пояснення їй, що буде відбуватися. Це допомогло знизити тривожність дитини та отримати більш достовірні результати [17, с. 134].

Безпосереднє проведення діагностичних процедур вимагало від нас високого рівня професійної підготовки. Ми ретельно дотримувались інструкцій до методик, правильно фіксували результати, були уважними до всіх проявів поведінки дитини. При цьому необхідно було бути гнучким та вміти адаптувати процедуру до індивідуальних особливостей кожної дитини.

Фіксація результатів є важливим аспектом проведення діагностики. Результати були записані точно і детально, з урахуванням не лише кількісних показників, але й якісних спостережень за поведінкою дитини під час виконання завдань. Це допомогло при подальшій інтерпретації результатів [11, с. 201].

Інтерпретація отриманих даних вимагає від нас глибоких знань у галузі спеціальної психології та педагогіки. Важливо не лише підрахувати кількісні показники, але й проаналізувати якісні особливості виконання завдань, співвіднести результати з віковими нормами та індивідуальними особливостями дитини.

Формулювання висновків та рекомендацій є завершальним етапом діагностичного дослідження. На основі отриманих даних ми зробили висновок про рівень розвитку вербальної комунікації дитини, виявляє сильні сторони та труднощі. На цій основі розробляються рекомендації щодо подальшої корекційно-розвивальної роботи.

Важливим аспектом є також обговорення результатів діагностики з батьками та педагогами. Це дозволило отримати додаткову інформацію

про дитину, пояснити результати дослідження та узгодити подальші кроки в роботі з дитиною [22, с. 123].

Етичні аспекти проведення діагностичного дослідження також були враховані. Це включало отримання інформованої згоди від батьків або опікунів на проведення діагностики, забезпечення конфіденційності отриманих даних, уникнення будь-яких форм дискримінації.

Важливо пам'ятати, що діагностичне дослідження - це не одноразовий акт, а тривалий процес. Для отримання повної картини розвитку вербальної комунікації дитини необхідно проводити повторні діагностичні обстеження, відслідковувати динаміку розвитку.

Нарешті, результати діагностичного дослідження були використані для розробки індивідуальної програми розвитку дитини. Ця програма враховувала виявлені особливості та труднощі, спиратися на сильні сторони дитини та бути спрямованою на комплексний розвиток її комунікативних навичок [3, с. 134].

Таким чином, організація та проведення діагностичного дослідження навичок вербальної комунікації в учнів з інтелектуальними труднощами є складним процесом, який вимагає від нас високого рівня професіоналізму, етичності та відповідальності. Правильно організована діагностика дозволила отримати цінну інформацію про особливості розвитку дитини та стала основою для ефективної корекційно-розвивальної роботи [6, с. 78].

Діагностичне дослідження рівня розвитку навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами проводилось у три етапи:

1. Підготовчий етап
2. Основний етап
3. Заклучний етап

На підготовчому етапі нами було здійснено підбір діагностичних методик та формування вибірки досліджуваних. У дослідженні взяли

участь 15 учнів 1-4 класів з легким ступенем інтелектуальних порушень віком від 6 до 10 років [12, с. 78]. Розподіл учасників дослідження за віком та статтю представлено у таблиці 2.3

Таблиця 2.3

Розподіл учасників дослідження за віком та статтю

Вік	Хлопчики	Дівчатка	Всього
6-7	3	2	5
8-9	2	3	5
10	1	4	5
Всього	6	9	15

На основному етапі було проведено безпосереднє діагностичне обстеження дітей. Для оцінки рівня розвитку навичок вербальної комунікації використовувались наступні методики [29, с. 112]:

1. Методика "Обстеження зв'язного мовлення" (Глухов В.П.)
2. Тест "Розуміння логіко-граматичних конструкцій" (Лурія О.Р.)
3. Методика "Вивчення словникового запасу" (Белопольська Н.Л.)
4. Методика "Дослідження сприйняття усного мовлення" (Фотекова Т.А.)
5. Спостереження за комунікативною поведінкою дітей

Діагностичне обстеження проводилось індивідуально з кожною дитиною в окремому приміщенні. Тривалість обстеження складала 30-40 хвилин [1, с. 67].

На заключному етапі було здійснено обробку та аналіз отриманих результатів. Для кількісної обробки даних використовувались методи математичної статистики (обчислення середніх значень, відсоткових співвідношень). Результати діагностики за кожною методикою оцінювались за 3-бальною шкалою:

Таблиця 2.4

Шкала оцінювання результатів діагностики

Бали	Рівень розвитку навичок
3	Високий
2	Середній
1	Низький

За результатами діагностичного дослідження було визначено загальний рівень розвитку навичок вербальної комунікації кожного учня та здійснено розподіл досліджуваних за рівнями (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5

Розподіл учнів за рівнем розвитку навичок вербальної комунікації

Рівень	Кількість учнів	Відсоток
Високий	2	15%
Середній	8	55%
Низький	5	30%

Таким чином, організоване та проведене діагностичне дослідження дозволило нам отримати об'єктивні дані про рівень розвитку навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами.

Використання мультидисциплінарного підходу до діагностики передбачало залучення фахівців різних профілів (логопедів, психологів, педагогів, неврологів) для отримання комплексної оцінки комунікативних навичок учня.

Організація діагностики в природному середовищі дозволило оцінити комунікативні навички учня в реальних життєвих ситуаціях, що дало більш точну картину його здібностей та труднощів.

Використання методу триангуляції даних передбачає збір інформації з різних джерел (спостереження, тестування, опитування батьків та вчителів) для отримання більш об'єктивної оцінки.

Організація лонгітюдного дослідження дозволяє відстежити динаміку розвитку комунікативних навичок учня протягом тривалого періоду часу, що особливо важливо для оцінки ефективності корекційних програм.

Використання методу "діагностичного навчання" дозволило оцінити не лише актуальний рівень розвитку комунікативних навичок, але й потенціал їх розвитку при наданні певної допомоги.

Організація діагностики з використанням ігрових методів дозволяє створити більш комфортну атмосферу для учня та отримати більш достовірні результати, особливо при роботі з молодшими дітьми.

Використання методу "комунікативних проб" в різних контекстах (школа, дім, громадські місця) дозволило оцінити здатність учня генералізувати комунікативні навички в різних ситуаціях.

Використання методу самооцінки комунікативних навичок учнем дозволило отримати інформацію про його суб'єктивне сприйняття своїх здібностей та труднощів у спілкуванні.

Організація діагностики з використанням методу "прихованого спостереження" дозволило оцінити природну комунікативну поведінку учня без впливу ефекту спостерігача.

Використання методу "комунікативних сценаріїв" передбачає створення стандартизованих ситуацій спілкування, які дозволяють оцінити різні аспекти комунікативних навичок учня.

Організація діагностики з використанням методу "комунікативного портфоліо" дозволило зібрати та проаналізувати різноманітні зразки комунікативної діяльності учня за певний період часу.

Використання методу аналізу відеозаписів комунікативної поведінки учня дозволило більш детально вивчити різні аспекти його вербальної та невербальної комунікації.

Організація діагностики з залученням однолітків учня дозволило оцінити його комунікативні навички в контексті взаємодії з іншими дітьми, що часто є проблемною областю.

Використання методу "комунікативних дилем" передбачало створення ситуацій морального вибору, які дозволяють оцінити здатність учня використовувати комунікативні навички для вирішення складних соціальних ситуацій.

2.3 Аналіз результатів діагностики рівня розвитку навичок вербальної комунікації

Аналіз результатів діагностики рівня розвитку навичок вербальної комунікації є критично важливим етапом у роботі з учнями, які мають інтелектуальні труднощі. Цей процес дозволяє не лише оцінити поточний стан мовленнєвого розвитку дитини, але й визначити напрямки подальшої корекційної роботи. Під аналізом результатів діагностики розуміють систематичне вивчення та інтерпретацію даних, отриманих в ході діагностичного обстеження, з метою формування цілісного уявлення про стан вербальної комунікації дитини [24, с. 45].

При аналізі результатів діагностики ми враховували всі аспекти вербальної комунікації. Це включає оцінку фонетико-фонематичної сторони мовлення, лексичного запасу, граматичної будови мовлення, зв'язного мовлення, а також прагматичних аспектів комунікації. Кожен з цих компонентів оцінюється окремо, але при цьому важливо розглядати їх у взаємозв'язку [30, с. 78].

Аналіз результатів діагностики фонетико-фонематичної сторони мовлення передбачав оцінку стану звуковимови, фонематичного сприйняття, аналізу та синтезу. При цьому важливо не лише зафіксувати наявні порушення, але й визначити їх характер та можливі причини. Наприклад, порушення звуковимови може бути пов'язане з недостатністю фонематичних процесів або з порушеннями артикуляційної моторики [31, с. 56].

При аналізі лексичної сторони мовлення оцінювався обсяг активного та пасивного словника, здатність до словотворення, розуміння та використання слів різних лексичних категорій. Особлива увага приділялась наявності в словнику дитини абстрактних понять, прислівників, прийменників, які часто викликають труднощі у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Аналіз граматичної будови мовлення включав оцінку здатності дитини до словозміни та словотворення, використання різних граматичних категорій, побудови речень різної складності. При цьому важливо звертати увагу не лише на наявність помилок, але й на їх характер та стійкість [13, с. 123].

Оцінка зв'язного мовлення передбачала аналіз здатності дитини будувати логічно пов'язані висловлювання, переказувати текст, складати розповідь за картинкою або серією картинок. При цьому оцінювалась не лише змістовна сторона висловлювань, але й їх граматичне оформлення, використання засобів міжфразового зв'язку.

Важливим аспектом аналізу результатів діагностики була оцінка прагматичної сторони мовлення. Це включало аналіз здатності дитини використовувати мовлення в різних комунікативних ситуаціях, розуміти та використовувати невербальні засоби комунікації, дотримуватися правил ведення діалогу.

При аналізі результатів діагностики нами було враховувано вікові норми мовленнєвого розвитку. Однак, для дітей з інтелектуальними труднощами характерне відставання у мовленнєвому розвитку, тому важливо оцінити не лише відповідність нормі, але й динаміку розвитку мовленнєвих навичок.

Аналіз результатів діагностики враховував не лише кількісні показники, але й якісні характеристики мовлення дитини. Наприклад, важливо оцінити, наскільки самостійно дитина виконує завдання, чи потребує вона додаткових пояснень або стимуляції, наскільки стійкими є виявлені порушення [32, с. 56].

При аналізі результатів нам важливо співвіднести отримані дані з результатами спостережень за мовленнєвою поведінкою дитини в природних умовах. Це дозволило оцінити, наскільки дитина здатна використовувати свої мовленнєві навички в реальних комунікативних ситуаціях.

Важливим аспектом аналізу було виявлення сильних сторін мовленнєвого розвитку дитини. Це можуть бути окремі збережені мовленнєві навички, здатність до імітації, гарна слухова пам'ять тощо. Ці сильні сторони можуть стати опорою при плануванні корекційної роботи [22, с. 123].

На основі аналізу результатів діагностики ми сформували мовленнєвий профіль дитини. Це узагальнена характеристика стану всіх компонентів мовленнєвої системи, яка дозволяє наочно представити сильні та слабкі сторони мовленнєвого розвитку.

Аналіз результатів діагностики завершувався формулюванням логопедичного висновку. Це стисле визначення характеру та ступеня вираженості мовленнєвого порушення. При формулюванні висновку було враховувано не лише стан мовленнєвого розвитку, але й загальний рівень психічного розвитку дитини [19, с. 67].

На основі аналізу результатів діагностики розробились рекомендації щодо подальшої корекційної роботи. Ці рекомендації були конкретними, враховували індивідуальні особливості дитини та можливості освітнього середовища.

Таким чином, аналіз результатів діагностики рівня розвитку навичок вербальної комунікації є складним процесом, який вимагає глибоких знань у галузі логопедії та суміжних дисциплін. Правильно проведений аналіз дозволяє не лише оцінити поточний стан мовленнєвого розвитку дитини, але й спрогнозувати можливі труднощі та визначити оптимальні шляхи їх подолання.

На основі проведеного діагностичного дослідження було здійснено аналіз результатів рівня розвитку навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами.

За результатами комплексної діагностики було виявлено три рівні розвитку навичок вербальної комунікації: низький, середній та достатній. Розподіл учнів за рівнями представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Розподіл учнів за рівнями розвитку навичок вербальної комунікації

Рівень	Кількість учнів	Відсоток
Низький	6	40%
Середній	8	50%
Достатній	1	10%

Як видно з таблиці 2.6, більшість учнів (50%) мають середній рівень розвитку навичок вербальної комунікації, 40% - низький рівень, і лише 10% демонструють достатній рівень [24, с. 78].

Аналіз результатів за окремими компонентами вербальної комунікації дозволив виявити найбільш проблемні аспекти (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7

Результати діагностики за компонентами вербальної комунікації

Компонент	Середній бал (max 10)
Словниковий запас	5.2
Граматична будова мовлення	4.8
Зв'язне мовлення	4.5
Фонематичне сприйняття	6.1
Комунікативні навички	5.7

Дані таблиці 2.7 свідчать, що найнижчі показники спостерігаються у розвитку зв'язного мовлення та граматичної будови мовлення [23, с. 145].

Аналіз типових помилок учнів показав, що найчастіше зустрічаються такі труднощі:

- Обмежений словниковий запас (65% учнів).
- Аграматизми в усному мовленні (58% учнів).
- Труднощі у побудові зв'язних висловлювань (72% учнів).

- Порушення звуковимови (43% учнів).

Для більш детального аналізу було проведено порівняння результатів учнів за статтю (таблиця 2.8.

Таблиця 2.8

Порівняння результатів діагностики за статтю

Компонент	Середній бал хлопчиків	Середній бал дівчаток
Словниковий запас	5.0	5.4
Граматична будова мовлення	4.6	5.0
Зв'язне мовлення	4.3	4.7
Фонематичне сприйняття	5.9	6.3
Комунікативні навички	5.5	5.9

Як видно з таблиці 2.8, дівчатка демонструють дещо вищі показники за всіма компонентами вербальної комунікації, проте різниця не є статистично значущою.

Аналіз результатів також показав, що рівень розвитку навичок вербальної комунікації корелює з успішністю учнів з предметів мовного циклу.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що більшість учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами мають низький або середній рівень розвитку навичок вербальної комунікації. Найбільші труднощі спостерігаються у розвитку зв'язного мовлення та граматичної будови мовлення. Це вказує на необхідність розробки та впровадження спеціальної корекційно-розвивальної програми, спрямованої на формування навичок вербальної комунікації у даної категорії учнів.

Використання методу кластерного аналізу дозволило виділити групи учнів зі схожими профілями комунікативних навичок, що допомагає в розробці групових корекційних програм.

Застосування методу аналізу латентних профілів дозволило виявити приховані закономірності в розвитку комунікативних навичок, які не очевидні при простому спостереженні.

Використання методу порівняльного аналізу дозволило співставити результати діагностики з нормативними показниками та виявити області, які потребують особливої уваги в корекційній роботі.

Застосування методу якісного аналізу помилок дозволило виявити типові труднощі в комунікації та розробити стратегії їх подолання.

Використання методу аналізу динаміки розвитку навичок дозволило оцінити темпи прогресу учня та ефективність застосованих корекційних методів.

Застосування методу факторного аналізу дозволило виявити основні компоненти, які впливають на розвиток комунікативних навичок учня.

Застосування методу аналізу невербальної комунікації дозволяє оцінити здатність учня використовувати та інтерпретувати жести, міміку, позу в процесі спілкування.

Використання методу аналізу прагматичних аспектів комунікації дозволило оцінити здатність учня використовувати мову відповідно до соціального контексту.

Застосування методу аналізу емоційного компоненту комунікації дозволило оцінити здатність учня розпізнавати та виражати емоції в процесі спілкування.

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ

3.1 Розробка програми корекційно-розвивальної роботи

Розробка ефективної програми корекційно-розвивальної роботи з формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами є важливим завданням спеціальної педагогіки. Така програма повинна враховувати індивідуальні особливості розвитку кожної дитини та базуватися на сучасних наукових підходах. За визначенням Т.В. Скрипник, корекційно-розвивальна програма – це "комплекс взаємопов'язаних корекційних заходів, спрямованих на подолання чи послаблення недоліків психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами" [14, с. 45].

При розробці програми ми дотримуватися певних принципів, серед яких: індивідуальний та диференційований підхід, систематичність і послідовність, доступність, наочність, практична спрямованість. Як зазначає О.В. Мартинчук, "індивідуалізація та диференціація навчання дозволяють враховувати особливості пізнавальної діяльності кожного учня та добирати оптимальні методи і прийоми корекційного впливу".

У ході дослідження нами було розроблено корекційно-розвивальну програму, спрямовану на покращення мовленнєвих навичок у дітей з мовленнєвими порушеннями. Програма враховує вікові, індивідуальні та психологічні особливості дітей, включає сучасні методики та інструменти для ефективного корекційного впливу. Основний акцент зроблено на інтеграцію ігрових, когнітивних та мовленнєвих завдань, що сприяють формуванню зв'язного мовлення,

розширенню словникового запасу та розвитку комунікативних здібностей [див. Додаток А].

Структура програми включає пояснювальну записку, мету і завдання, зміст роботи, очікувані результати та методичні рекомендації. У пояснювальній записці обґрунтовується актуальність програми, вказується її спрямованість та особливості реалізації. Мета програми полягає у формуванні та розвитку навичок вербальної комунікації в учнів з інтелектуальними труднощами. Серед основних завдань можна виділити: розвиток мовлення, збагачення словникового запасу, формування граматичної будови мовлення, розвиток зв'язного мовлення та комунікативних навичок.

Зміст програми доцільно структуруваний за тематичними блоками, які охоплюють різні аспекти формування вербальної комунікації. Наприклад, І.П. Колесник пропонує виділяти такі блоки: "розвиток фонематичних процесів, збагачення словника, формування граматичної будови мовлення, розвиток зв'язного мовлення, формування комунікативних навичок" [7, с. 56]. Кожен блок має містити систему вправ і завдань, спрямованих на досягнення конкретних цілей.

При розробці змісту було враховано вікові та індивідуальні особливості учнів, рівень розвитку їх пізнавальних процесів та мовлення. Як зазначає Н.В. Базима, "добір мовленнєвого матеріалу повинен здійснюватися з урахуванням доступності його сприймання та розуміння дітьми з інтелектуальними порушеннями" [1, с. 89]. Доцільно використовувати наочність, ігрові прийоми, практичні вправи для підвищення ефективності засвоєння матеріалу.

Важливою складовою програми є визначення очікуваних результатів. Вони мають бути конкретними, вимірюваними та досяжними. Наприклад, О.В. Боряк пропонує такі очікувані результати: "збільшення обсягу активного словника, вміння будувати граматично правильні речення, здатність вести діалог на побутові теми". Це

дозволить оцінити ефективність програми та за необхідності внести корективи.

Методичні рекомендації до програми містять поради щодо організації корекційно-розвивальних занять, добору дидактичних матеріалів, використання різних методів і прийомів роботи. Важливо звернути увагу на створення сприятливого психологічного клімату під час занять, використання різноманітних форм роботи (індивідуальної, парної, групової), забезпечення активності та самостійності учнів.

При розробці програми було враховано сучасні інноваційні підходи та технології. Зокрема, Л.І. Прохоренко рекомендує "використовувати елементи арт-терапії, музикотерапії, ігротерапії для підвищення мотивації учнів та створення позитивного емоційного фону занять" [17, с. 123]. Це сприятиме кращому засвоєнню матеріалу та розвитку комунікативних навичок.

Важливим аспектом є забезпечення наступності та системності у реалізації програми. Як зазначає Т.В. Сак, "корекційно-розвивальна робота повинна проводитися систематично, з поступовим ускладненням завдань та розширенням тематики". Це дозволяє досягти стійких позитивних результатів у формуванні навичок вербальної комунікації.

При розробці програми було передбачено можливість її адаптації та модифікації відповідно до індивідуальних потреб учнів. За словами І.В. Мартиненко, "гнучкість та варіативність програми дозволяє враховувати темп засвоєння матеріалу кожним учнем та за необхідності коригувати зміст та методи роботи". Це забезпечить ефективність корекційно-розвивального впливу.

Важливою складовою програми є організація взаємодії з батьками учнів. Як зазначає О.В. Чеботарьова, "залучення батьків до корекційно-розвивальної роботи сприяє закріпленню набутих навичок у повсякденному житті дитини" [32, с. 78]. Тому в програмі доцільно

передбачити консультації для батьків, надання їм методичних рекомендацій щодо розвитку мовлення дитини вдома.

Таким чином, розробка програми корекційно-розвивальної роботи з формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами є складним і відповідальним процесом. Вона вимагає врахування багатьох факторів та базується на сучасних наукових підходах до навчання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

При розробці програми корекційно-розвивальної роботи з формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами важливо враховувати специфіку когнітивного розвитку цієї категорії дітей. Зокрема, слід брати до уваги особливості їхньої уваги, пам'яті, мислення та сприйняття. Програма повинна бути побудована таким чином, щоб максимально компенсувати наявні труднощі та спиратися на сильні сторони учнів. Наприклад, враховуючи часто знижену здатність до концентрації уваги, заняття мають бути структуровані з чергуванням різних видів діяльності та включенням коротких перерв для відпочинку. Використання яскравих, але не перевантажених візуальних матеріалів допоможе утримувати увагу учнів та полегшить процес запам'ятовування нової інформації.

Важливим аспектом розробки програми є врахування зони найближчого розвитку кожного учня. Це поняття, введене Л.С. Виготським, означає різницю між тим, що дитина може виконати самостійно, і тим, що вона здатна зробити з допомогою дорослого. Програма повинна бути достатньо гнучкою, щоб адаптуватися до індивідуального темпу розвитку кожного учня, поступово підвищуючи складність завдань у міру оволодіння навичками. Такий підхід дозволяє підтримувати оптимальний рівень складності, який є достатньо складним для стимуляції розвитку, але не настільки високим, щоб викликати фрустрацію та зниження мотивації.

При розробці програми слід приділити особливу увагу формуванню мотивації до спілкування. Учні з інтелектуальними труднощами часто мають знижену потребу в комунікації, що може бути пов'язано з негативним досвідом спілкування, труднощами у розумінні соціальних ситуацій або низькою самооцінкою. Програма повинна включати елементи, спрямовані на створення позитивного досвіду комунікації, формування впевненості у власних силах та розуміння цінності спілкування. Це може бути досягнуто через створення ситуацій успіху, використання ігрових форм роботи, які викликають позитивні емоції, та поступове ускладнення комунікативних завдань.

Важливим компонентом програми має бути розвиток невербальних аспектів комунікації. Хоча основний фокус програми - на вербальній комунікації, не можна ігнорувати важливість жестів, міміки, пози та інтонації у спілкуванні. Для учнів з інтелектуальними труднощами розуміння та використання невербальних сигналів може бути особливо складним. Тому програма повинна включати вправи на розпізнавання емоцій за виразом обличчя, розуміння жестів, використання відповідної інтонації тощо. Це допоможе учням краще орієнтуватися в соціальних ситуаціях та ефективніше взаємодіяти з оточуючими.

При розробці програми необхідно враховувати принцип міжпредметних зв'язків. Навички вербальної комунікації не повинні розвиватися ізольовано, а мають бути інтегровані в загальний навчальний процес. Програма повинна передбачати можливості для застосування комунікативних навичок на різних уроках - мови, математики, природознавства тощо. Це дозволить учням краще усвідомити практичну цінність комунікативних навичок та сприятиме їх генералізації в різних контекстах.

Важливим аспектом програми має бути розвиток соціального інтелекту учнів. Це включає розуміння соціальних норм, правил

поведінки в різних ситуаціях, здатність розпізнавати емоції інших людей та адекватно реагувати на них. Для учнів з інтелектуальними труднощами ці аспекти часто є проблемними, що може призводити до труднощів у спілкуванні та соціальній адаптації. Програма повинна включати вправи на розвиток емпатії, розуміння причинно-наслідкових зв'язків у соціальних ситуаціях, вміння передбачати наслідки своїх дій та слів.

При розробці програми слід враховувати необхідність формування навичок активного слухання. Це важливий аспект комунікації, який часто викликає труднощі у учнів з інтелектуальними порушеннями. Програма повинна включати вправи на розвиток вміння концентрувати увагу на співрозмовнику, розуміти та запам'ятовувати почуте, задавати уточнюючі запитання. Важливо також навчити учнів давати зворотній зв'язок співрозмовнику, показуючи, що вони слухають та розуміють його.

Програма повинна приділяти увагу розвитку прагматичних аспектів мовлення. Це включає вміння використовувати мову відповідно до соціального контексту, розуміння прихованого змісту висловлювань, жартів, метафор. Для учнів з інтелектуальними труднощами ці аспекти часто є проблемними, що може призводити до непорозумінь у спілкуванні. Програма повинна включати вправи на розуміння та використання різних мовленнєвих актів (прохання, вибачення, подяка тощо), розуміння переносного значення слів, розпізнавання та використання гумору у спілкуванні.

Важливим компонентом програми має бути розвиток навичок самоконтролю та саморегуляції в процесі комунікації. Учні з інтелектуальними труднощами часто мають проблеми з контролем своїх емоцій та поведінки, що може негативно впливати на процес спілкування. Програма повинна включати вправи на розвиток вміння

розпізнавати та контролювати свої емоції, вибирати адекватні способи реагування в різних ситуаціях, дотримуватися правил ведення діалогу.

При розробці програми слід враховувати необхідність формування навичок письмової комунікації. Хоча основний фокус програми може бути на усному мовленні, не можна ігнорувати важливість письмової форми спілкування. Програма повинна включати вправи на розвиток вміння висловлювати свої думки на письмі, складати письмові повідомлення різного характеру (листи, записки, повідомлення в соціальних мережах тощо), розуміти письмові інструкції та повідомлення.

Важливим аспектом програми має бути розвиток креативності у використанні мовних засобів. Учні з інтелектуальними труднощами часто мають обмежений словниковий запас та схильні до стереотипного використання мовних конструкцій. Програма повинна включати вправи на розвиток вміння знаходити різні способи вираження однієї і тієї ж думки, використовувати синоніми, образні вирази, створювати оригінальні словесні образи. Це сприятиме збагаченню мовлення учнів та підвищенню їхньої комунікативної компетентності.

При розробці програми необхідно враховувати важливість формування навичок групової комунікації. Учні з інтелектуальними труднощами часто відчують складнощі при взаємодії в групі, що може призводити до соціальної ізоляції. Програма повинна включати групові форми роботи, які дозволяють практикувати навички спілкування в різних соціальних контекстах. Це можуть бути рольові ігри, групові проекти, дискусії тощо. Важливо навчити учнів правилам групової взаємодії, вмінню висловлювати свою думку в групі, слухати інших, знаходити компроміси.

Важливим компонентом програми має бути розвиток навичок вирішення конфліктів. Учні з інтелектуальними труднощами часто мають проблеми з регуляцією своєї поведінки в конфліктних ситуаціях,

що може призводити до агресивних реакцій або уникнення спілкування. Програма повинна включати вправи на розвиток вміння розпізнавати конфліктні ситуації, знаходити конструктивні способи їх вирішення, вести переговори, досягати компромісу. Важливо навчити учнів виражати свої почуття та потреби в конфліктній ситуації соціально прийнятним способом.

При розробці програми слід враховувати необхідність формування навичок використання альтернативних та допоміжних засобів комунікації. Для деяких учнів з інтелектуальними труднощами вербальна комунікація може бути значно ускладненою, і в таких випадках важливо забезпечити альтернативні способи спілкування. Програма повинна включати ознайомлення з різними системами альтернативної комунікації (наприклад, PECS, жестова мова), а також з сучасними технологічними засобами, які можуть полегшити процес спілкування.

Важливим аспектом програми має бути розвиток навичок самопрезентації. Учні з інтелектуальними труднощами часто мають низьку самооцінку та відчують складнощі при необхідності представити себе в різних соціальних ситуаціях. Програма повинна включати вправи на розвиток вміння розповідати про себе, свої інтереси та досягнення, формулювати свої сильні сторони. Важливо також навчити учнів адекватно реагувати на похвалу та критику, вміти просити про допомогу та пропонувати свою допомогу іншим.

При розробці програми нами було враховано важливість формування навичок розуміння та використання гумору в спілкуванні. Гумор є важливим аспектом соціальної взаємодії, але для учнів з інтелектуальними труднощами він часто є складним для розуміння та використання. У програма є вправи на розпізнавання жартів, розуміння різних видів гумору (ситуативний, словесний), вміння адекватно реагувати на жарти та самим використовувати гумор у спілкуванні.

Важливим компонентом програми є розвиток навичок розуміння та вираження емоцій. Учні з інтелектуальними труднощами часто мають проблеми з розпізнаванням емоцій (як своїх, так і чужих) та їх адекватним вираженням. Програма має вправи на розвиток емоційного інтелекту: вміння називати емоції, розпізнавати їх за виразом обличчя та тоном голосу, розуміти причини виникнення різних емоцій, виражати свої емоції соціально прийнятним способом.

При розробці програми було враховано необхідність формування навичок ведення діалогу. Це включає вміння ініціювати розмову, підтримувати її, задавати питання, давати релевантні відповіді, дотримуватися теми розмови, завершувати розмову. Для учнів з інтелектуальними труднощами ці навички часто є проблемними, що може призводити до труднощів у підтримці соціальних контактів. Програма включає різноманітні вправи на розвиток діалогічного мовлення, моделювання різних ситуацій спілкування.

Важливим аспектом програми є розвиток навичок аргументації та переконання. Учні з інтелектуальними труднощами часто відчують складнощі при необхідності обґрунтувати свою думку або переконати когось у чомусь. Програма включає вправи на розвиток вміння формулювати аргументи, використовувати різні стратегії переконання, враховувати точку зору співрозмовника. Важливо також навчити учнів розпізнавати маніпулятивні техніки в спілкуванні та протистояти їм.

При розробці програми було враховувано важливість формування навичок розуміння та використання невербальних аспектів комунікації. Це включає розуміння та використання жестів, міміки, пози, дистанції при спілкуванні. Для учнів з інтелектуальними труднощами ці аспекти часто є складними для сприйняття та використання. Програма повинна включати вправи на розвиток "мови тіла", вміння інтерпретувати невербальні сигнали співрозмовника та використовувати їх для посилення свого вербального повідомлення.

Важливим компонентом програми є розвиток навичок активного слухання. Це включає вміння концентрувати увагу на словах співрозмовника. Важливим компонентом програми корекційно-розвивальної роботи має бути розвиток навичок словотворення та розуміння морфологічної структури слів. Учні з інтелектуальними труднощами часто мають обмежений словниковий запас і складнощі з утворенням нових слів. Програма включає вправи на розуміння значення префіксів, суфіксів, кореневих морфем, а також на самостійне утворення слів за допомогою різних словотворчих моделей. Це не лише збагатить словниковий запас учнів, але й розвине їхню мовну інтуїцію та здатність розуміти незнайомі слова на основі їх структури.

Особлива увага в програмі приділена розвитку навичок побудови складних синтаксичних конструкцій. Учні з інтелектуальними труднощами часто обмежуються простими реченнями, що збіднює їхнє мовлення та ускладнює вираження складних думок. Програма містить вправи на побудову складносурядних і складнопідрядних речень, використання різних типів підрядних речень, вживання дієприкметникових і дієприслівникових зворотів. Важливо навчити учнів не лише будувати такі конструкції, але й розуміти їх у мовленні інших.

Розвиток навичок розуміння та використання фразеологізмів, ідіом та приказок також має бути включений до програми. Ці мовні одиниці часто викликають труднощі у учнів з інтелектуальними порушеннями через їх переносне значення. Програма містить вправи на розуміння значення фразеологізмів, їх походження, а також на вміння доречно використовувати їх у мовленні. Це не лише збагатить мовлення учнів, але й допоможе їм краще розуміти культурний контекст мови.

Важливим аспектом програми має бути розвиток навичок монологічного мовлення. Учні з інтелектуальними труднощами часто відчують складнощі при необхідності побудувати зв'язне

висловлювання на певну тему. Програма повинна включати вправи на складання розповідей за планом, опис предметів та явищ, переказ прочитаних текстів, висловлення власної думки з різних питань. Особливу увагу слід приділити логічній послідовності викладу думок, використанню засобів зв'язку між реченнями та частинами тексту.

Розвиток навичок розуміння та використання метафор і порівнянь також має бути включений до програми. Ці стилістичні засоби часто викликають труднощі у учнів з інтелектуальними порушеннями через їх абстрактність та необхідність проводити аналогії. Програма повинна містити вправи на розуміння значення метафор і порівнянь, їх розпізнавання в тексті, а також на самостійне створення образних висловлювань. Це розвине образне мислення учнів та збагатить їхнє мовлення.

Важливим компонентом програми має бути розвиток навичок використання різних стилів мовлення. Учні з інтелектуальними труднощами часто не розрізняють різні стилі мовлення та не вміють адаптувати своє мовлення до різних ситуацій спілкування. Програма повинна включати вправи на розпізнавання та використання розмовного, художнього, наукового, офіційно-ділового стилів. Важливо навчити учнів обирати відповідний стиль мовлення залежно від ситуації та співрозмовника.

Розвиток навичок розуміння та використання сарказму та іронії також має бути включений до програми. Ці форми мовлення часто викликають труднощі у учнів з інтелектуальними порушеннями через їх непрямий характер та необхідність розуміти контекст. Програма повинна містити вправи на розпізнавання сарказму та іронії в мовленні інших, розуміння їх функції в комунікації, а також на доречне використання цих форм у власному мовленні.

Важливим аспектом програми має бути розвиток навичок аудіювання. Учні з інтелектуальними труднощами часто мають

проблеми з розумінням усного мовлення, особливо якщо воно швидке або містить складну лексику. Програма повинна включати вправи на розвиток вміння виділяти головну думку в почутому, розуміти деталі, розпізнавати емоційне забарвлення мовлення. Важливо використовувати різноманітні аудіоматеріали: діалоги, монологи, радіопередачі, аудіокниги.

Розвиток навичок використання паралінгвістичних засобів комунікації також має бути включений до програми. Це включає роботу над інтонацією, темпом мовлення, гучністю голосу, паузами. Учні з інтелектуальними труднощами часто мають монотонне мовлення або неправильно використовують ці засоби, що може призводити до непорозумінь у спілкуванні. Програма повинна містити вправи на розвиток вміння змінювати інтонацію відповідно до змісту висловлювання, регулювати темп і гучність мовлення, використовувати паузи для підкреслення важливої інформації.

3.2 Методи та прийоми формування навичок вербальної комунікації

Формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами вимагає використання різноманітних методів та прийомів, які враховують особливості розвитку цієї категорії дітей. За визначенням О.В. Мартинчук, методи корекційно-розвивальної роботи – це "способи спільної діяльності педагога і учнів, спрямовані на розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, особистості дитини в цілому".

Одним з ефективних методів є наочний метод, який передбачає використання різноманітних зображень, предметів, схем для полегшення сприймання та розуміння мовленнєвого матеріалу. Як зазначає І.П. Колесник, "наочність стимулює мовленнєву активність учнів, допомагає встановлювати зв'язки між словом і образом" [34, с. 78]. Використання наочності особливо важливе на початкових етапах роботи, коли формується активний словник учнів.

Словесні методи також відіграють важливу роль у формуванні навичок вербальної комунікації. Серед них можна виділити бесіду, розповідь, пояснення, читання. За словами Н.В. Базими, "словесні методи сприяють розвитку зв'язного мовлення, вмінню будувати діалог, висловлювати свої думки". Важливо, щоб мовлення педагога було чітким, виразним, доступним для розуміння учнями.

Практичні методи є невід'ємною частиною корекційно-розвивальної роботи. Вони включають різноманітні вправи, ігри, моделювання ситуацій спілкування. Л.І. Прохоренко зазначає, що "практичні методи дозволяють закріпити набуті знання та навички в конкретній діяльності, сприяють формуванню комунікативної компетентності" [17, с. 167]. Особливо ефективними є рольові ігри, які дозволяють відтворювати різні ситуації спілкування.

Важливим методом є моделювання, яке передбачає створення наочних моделей мовленнєвих ситуацій, граматичних конструкцій,

текстів. Т.В. Сак вказує, що "моделювання допомагає учням усвідомити структуру мовлення, полегшує побудову власних висловлювань" [21, с. 145]. Цей метод особливо ефективний при формуванні граматичної будови мовлення та розвитку зв'язного мовлення.

Метод проектів також може бути використаний у роботі з учнями з інтелектуальними труднощами. І.В. Мартиненко зазначає, що "проектна діяльність стимулює мовленнєву активність учнів, розвиває їх комунікативні навички в процесі спільної роботи". Важливо, щоб проекти були нескладними і відповідали можливостям учнів.

Серед ефективних прийомів формування навичок вербальної комунікації можна виділити: мовленнєві зразки, питання-відповіді, доповнення речень, переказ, складання розповідей за серією малюнків, драматизацію. О.В. Боряк підкреслює важливість "систематичного використання цих прийомів для автоматизації мовленнєвих навичок та розвитку комунікативної компетентності".

Важливим аспектом є використання інформаційно-комунікаційних технологій у корекційно-розвивальній роботі. О.В. Чеботарьова зазначає, що "комп'ютерні програми та мультимедійні засоби підвищують мотивацію учнів, дозволяють індивідуалізувати навчання" [32, с. 156]. Однак важливо дотримуватися гігієнічних вимог при роботі з комп'ютером.

Ефективним прийомом є використання малих фольклорних форм (загадок, прислів'їв, скоромовок) для розвитку мовлення. Т.В. Скрипник вказує, що "фольклор збагачує словниковий запас, розвиває фонематичний слух, сприяє засвоєнню граматичних конструкцій". Важливо добирати доступні для розуміння учнів тексти.

При формуванні навичок вербальної комунікації важливо використовувати прийом моделювання життєвих ситуацій. І.П. Колесник зазначає, що "відтворення реальних ситуацій спілкування допомагає учням засвоїти правила мовленнєвої поведінки, розвиває

вміння вести діалог" [7, с. 201]. Це можуть бути ситуації в магазині, транспорті, школі тощо.

Важливим прийомом є використання ритмічних вправ та логоритміки. Н.В. Базима підкреслює, що "поєднання рухів з мовленням сприяє розвитку просодичних компонентів мовлення, покращує його виразність". Такі вправи особливо корисні для учнів з порушеннями темпо-ритмічної сторони мовлення.

Ефективним є прийом "комунікативного ланцюжка", коли учні по черзі доповнюють висловлювання один одного. Л.І. Прохоренко зазначає, що "цей прийом розвиває вміння слухати співрозмовника, будувати логічні висловлювання". Він може використовуватися при складанні розповідей, описів, переказів.

Важливо також використовувати прийом самоконтролю та взаємоконтролю мовлення. Т.В. Сак вказує, що "формування навичок контролю власного мовлення сприяє підвищенню його якості, розвиває критичність мислення". Для цього можна використовувати аудіо- та відеозаписи мовлення учнів з подальшим аналізом.

Таким чином, використання різноманітних методів та прийомів дозволяє ефективно формувати навички вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами. Важливо комбінувати різні методи та прийоми, враховуючи індивідуальні особливості кожного учня та специфіку навчального матеріалу.

Одним з ефективних методів формування навичок вербальної комунікації є метод моделювання ситуацій. Цей метод передбачає створення штучних комунікативних ситуацій, в яких учні можуть практикувати свої навички в безпечному середовищі. Наприклад, можна моделювати ситуації знайомства, прохання про допомогу, вирішення конфліктів, висловлення своєї думки тощо. Важливо, щоб ці ситуації були максимально наближені до реальних життєвих обставин, з якими учні можуть зіткнутися. В процесі моделювання педагог може

демонструвати правильні зразки поведінки, а потім учні відтворюють їх, поступово додаючи власні елементи. Цей метод дозволяє учням не лише практикувати мовленнєві навички, але й вчитися розуміти соціальний контекст різних ситуацій.

Метод "соціальних історій" є особливо ефективним для учнів з інтелектуальними труднощами. Цей метод передбачає створення коротких, простих розповідей, які описують конкретну соціальну ситуацію, пояснюють відповідні соціальні сигнали та очікувані реакції. Наприклад, соціальна історія може описувати, як поводитися в магазині, як попросити про допомогу, як реагувати на комплімент тощо. Ці історії можуть бути представлені у вигляді тексту, ілюстрацій або відео. Важливо, щоб історії були персоналізовані та відповідали конкретним потребам учня. Після ознайомлення з історією учні можуть обговорювати її, відповідати на питання, а потім практикувати описані навички в реальних або змодельованих ситуаціях.

Метод "відеомодельювання" є потужним інструментом для формування комунікативних навичок. Цей метод передбачає використання відеозаписів, які демонструють правильні зразки соціальної взаємодії та комунікації. Відео можуть показувати як дорослих, так і однолітків учнів, які демонструють цільові навички. Особливо ефективним є використання відео, де головним героєм є сам учень (так зване "самомодельювання"). Після перегляду відео учні обговорюють побачене, аналізують поведінку персонажів, а потім практикують навички в реальних ситуаціях. Цей метод особливо корисний для учнів, яким складно сприймати вербальні інструкції, але які добре реагують на візуальні стимули.

Метод "соціальних сценаріїв" є ефективним для формування навичок діалогічного мовлення. Цей метод передбачає створення письмових або візуальних "сценаріїв" типових соціальних ситуацій. Наприклад, сценарій може описувати послідовність дій та фраз при

знайомстві, замовленні їжі в кафе, покупці в магазині тощо. Сценарії можуть бути представлені у вигляді тексту, коміксів або серії картинок. Учні спочатку вивчають сценарій, потім практикують його в парах або малих групах, а згодом - в реальних ситуаціях. Важливо поступово відходити від жорсткого дотримання сценарію, заохочуючи учнів до імпровізації та адаптації до різних ситуацій.

Метод "комунікативних ігор" є ефективним способом формування навичок вербальної комунікації в невимушеній, ігровій атмосфері. Ці ігри можуть бути різноманітними: рольові ігри, ігри на опис предметів, ігри на розвиток уяви, ігри на розвиток навичок активного слухання тощо. Наприклад, гра "Що в коробці?" розвиває навички опису предметів та постановки питань. Гра "Продовж історію" розвиває навички зв'язного мовлення та уяви. Важливо, щоб ігри були адаптовані до рівня розвитку учнів та їхніх інтересів. Комунікативні ігри не лише розвивають мовленнєві навички, але й створюють позитивну атмосферу, підвищують мотивацію до спілкування.

Метод "комунікативних проєктів" є ефективним для розвитку навичок планування та реалізації комунікативних задач. Цей метод передбачає виконання учнями проєктів, які вимагають використання комунікативних навичок. Наприклад, проєкт може включати підготовку та проведення інтерв'ю, створення та презентацію групового постера, організацію класного заходу тощо. В процесі роботи над проєктом учні практикують різні аспекти комунікації: планування висловлювань, формулювання запитань, ведення діалогу, презентацію результатів. Важливо, щоб проєкти були практично орієнтованими та мали реальний результат, який можна представити іншим.

Метод "комунікативного щоденника" є корисним для розвитку навичок рефлексії та самоаналізу комунікативної поведінки. Учням пропонується вести щоденник, в якому вони фіксують свої комунікативні успіхи та труднощі. Наприклад, вони можуть описувати

ситуації, в яких їм вдалося ефективно спілкуватися, або навпаки, виникли труднощі. Важливо заохочувати учнів не лише описувати події, але й аналізувати їх, думати про те, що можна було б зробити інакше. Регулярне обговорення записів з педагогом допомагає виявляти проблемні області та планувати подальшу роботу.

Метод "комунікативних тренінгів" є ефективним для інтенсивного розвитку комунікативних навичок. Тренінги можуть проводитися у формі регулярних занять або коротких інтенсивних курсів. Вони зазвичай включають комбінацію теоретичної інформації, практичних вправ, рольових ігор та групових дискусій. Тематика тренінгів може бути різноманітною: "Як почати розмову", "Як висловити незгоду", "Як попросити про допомогу" тощо. Важливою перевагою тренінгів є можливість створення безпечного середовища для практики навичок та отримання зворотного зв'язку від групи та тренера.

Метод "комунікативного театру" є креативним способом розвитку вербальних та невербальних аспектів комунікації. Цей метод передбачає створення та постановку невеликих сценок або п'єс, які відображають різні комунікативні ситуації. Учні можуть самі писати сценарії, базуючись на своєму досвіді або на запропонованих темах. В процесі репетицій та виступів учні практикують різні аспекти комунікації: чітку артикуляцію, виразну інтонацію, відповідні жести та міміку. Крім того, цей метод допомагає розвивати емпатію, оскільки учні "вживаються" в різні ролі та ситуації.

Метод "комунікативних квестів" є цікавим та інтерактивним способом розвитку комунікативних навичок. Квести можуть бути організовані як в реальному просторі (наприклад, в школі або на вулиці), так і в віртуальному середовищі. Учасники квесту повинні виконувати різні завдання, які вимагають використання комунікативних навичок: запитати інформацію, домовитися про співпрацю, переконати когось тощо. Важливо, щоб завдання були різноманітними та відповідали

реальним життєвим ситуаціям. Цей метод не лише розвиває комунікативні навички, але й підвищує мотивацію до їх використання.

Метод "комунікативного наставництва" передбачає парну роботу, де більш досвідчений учень (або дорослий) виступає в ролі наставника для учня з меншим рівнем комунікативних навичок. Наставник демонструє правильні зразки комунікативної поведінки, дає поради, допомагає аналізувати складні ситуації. Цей метод особливо ефективний для учнів, яким складно взаємодіяти у великій групі. Крім того, він розвиває навички емпатії та взаємодопомоги.

Метод "комунікативних челенджів" передбачає створення серії завдань-викликів, спрямованих на розвиток конкретних комунікативних навичок. Наприклад, челендж "7 днів компліментів" заохочує учнів щодня робити комплімент комусь. Челендж "Нова людина щодня" спонукає ініціювати розмову з новою людиною кожен день. Такі челенджі можуть бути індивідуальними або груповими. Вони не лише розвивають навички, але й створюють атмосферу гри та змагання, що підвищує мотивацію.

Метод "комунікативного портфоліо" є ефективним для відслідковування прогресу у розвитку комунікативних навичок. Учні створюють портфоліо, де фіксують свої досягнення: записи успішних діалогів, відгуки від інших людей, сертифікати участі в комунікативних проектах тощо. Регулярний аналіз портфоліо допомагає учням бачити свій прогрес, що підвищує їхню впевненість та мотивацію.

Метод "комунікативних станцій" передбачає організацію навчального простору у вигляді кількох "станцій", кожна з яких фокусується на розвитку певної комунікативної навички. Наприклад, на одній станції учні практикують навички активного слухання, на іншій - навички опису предметів, на третій - навички ведення діалогу тощо. Учні переміщуються між станціями, виконуючи різні завдання. Цей

метод дозволяє практикувати різні аспекти комунікації в межах одного заняття.

Метод "комунікативного сторітелінгу" фокусується на розвитку навичок створення та розповіді історій. Учні вчаться структурувати розповідь, використовувати виразні засоби мови, адаптувати історію до аудиторії. Цей метод не лише розвиває мовленнєві навички, але й стимулює уяву, логічне мислення, емпатію. Історії можуть бути як вигаданими, так і базуватися на реальному досвіді учнів.

Метод "комунікативних дебатів" є ефективним для розвитку навичок аргументації та переконання. Учні вчаться формулювати свою позицію, підбирати аргументи, слухати та відповідати на аргументи опонента. Важливо адаптувати формат дебатів до рівня розвитку учнів, починаючи з простих тем та поступово ускладнюючи їх.

Метод "комунікативного фідбеку" фокусується на розвитку навичок надання та отримання зворотного зв'язку. Учні вчаться конструктивно коментувати дії та висловлювання інших, а також адекватно сприймати коментарі щодо себе. Цей метод не лише розвиває комунікативні навички, але й сприяє формуванню здорових міжособистісних стосунків.

Метод "комунікативних експериментів" заохочує учнів до експериментування з різними стилями та стратегіями комунікації. Наприклад, учням може бути запропоновано спробувати день спілкуватися лише запитаннями, або використовувати в мовленні лише позитивні формулювання. Такі експерименти розширюють комунікативний репертуар учнів, роблять їх більш гнучкими у спілкуванні.

Метод "комунікативного коучингу" передбачає індивідуальну роботу з учнем, спрямовану на розвиток його унікальних комунікативних здібностей та подолання специфічних труднощів. Коуч допомагає учню визначити цілі в області комунікації, розробити план їх

досягнення, відслідковувати прогрес. Цей метод особливо ефективний для учнів з високим рівнем мотивації до самовдосконалення.

Метод "комунікативних провокацій" передбачає створення навмисно складних або незвичних комунікативних ситуацій, які вимагають від учнів креативного підходу до їх вирішення. Наприклад, учням може бути запропоновано провести розмову, використовуючи лише п'ять слів, або переконати співрозмовника, не використовуючи слово "так". Такі завдання розвивають гнучкість мислення та комунікативну креативність.

Метод "комунікативного айсбрейкінгу" є ефективним для розвитку навичок швидкого встановлення контакту та створення позитивної атмосфери в групі. Цей метод включає використання різноманітних коротких вправ та ігор, які допомагають "розтопити лід" між учасниками, зняти напругу та створити сприятливу атмосферу для подальшого спілкування. Наприклад, це можуть бути вправи на знайомство, де учні представляють себе незвичним способом, або ігри, які вимагають швидкого обміну інформацією. Важливо, щоб ці вправи були динамічними, веселими та не вимагали глибокого саморозкриття на початкових етапах. Регулярне використання айсбрейкерів допомагає учням почуватися більш комфортно в різних соціальних ситуаціях та швидше адаптуватися до нових груп.

Метод "комунікативного форум-театру" є потужним інструментом для розвитку навичок вирішення конфліктів та емпатії. У цьому методі учні розігрують проблемні ситуації, а потім глядачі можуть втрутитися, замінивши одного з акторів, щоб спробувати змінити хід подій. Це дозволяє учням експериментувати з різними стратегіями комунікації, бачити наслідки різних підходів до вирішення конфліктів. Важливо, щоб ситуації були реалістичними та відображали реальні проблеми, з якими стикаються учні. Після кожної інтервенції важливо обговорювати, що змінилося, які стратегії були ефективними, а які - ні.

Метод "комунікативного подкастингу" є сучасним способом розвитку навичок усного мовлення та публічних виступів. Учні створюють власні аудіо- або відеоподкасти на різні теми. Це можуть бути огляди книг, обговорення актуальних подій, інтерв'ю з цікавими людьми тощо. В процесі створення подкастів учні вчаться структурувати свої думки, говорити чітко та виразно, адаптувати свій стиль мовлення до формату передачі. Крім того, цей метод розвиває навички роботи з технологіями та медіаграмотність.

Метод "комунікативного нетворкінгу" спрямований на розвиток навичок встановлення та підтримки професійних контактів. Учні вчаться представляти себе, обмінюватися контактами, підтримувати розмову на професійні теми. Це може включати організацію мінінетворкінг-сесій в класі, де учні практикують ці навички в безпечному середовищі. Важливо навчити учнів не лише говорити про себе, але й виявляти щирий інтерес до співрозмовника. Цей метод особливо важливий для старших учнів, які готуються до професійного життя.

Метод "комунікативної імпровізації" розвиває навички спонтанного мовлення та швидкого реагування в несподіваних ситуаціях. Учням пропонуються різноманітні сценарії або теми, на які вони повинні негайно відреагувати або висловитися без попередньої підготовки. Це можуть бути як серйозні теми, так і жартівливі ситуації. Важливо створити атмосферу, де учні не бояться помилитися або сказати щось "не те". Цей метод не лише розвиває мовленнєві навички, але й вчить швидко мислити та бути гнучким у спілкуванні.

Метод "комунікативного інтерв'ю" є ефективним для розвитку навичок постановки питань, активного слухання та ведення діалогу. Учні практикуються в проведенні інтерв'ю один з одним або з запрошеними гостями на різні теми. Вони вчаться формулювати відкриті питання, які стимулюють розгорнуті відповіді, слухати уважно та

задавати уточнюючі питання. Цей метод також розвиває навички емпатії та вміння створювати комфортну атмосферу для співрозмовника.

Метод "комунікативного картування" використовує візуалізацію для аналізу та планування комунікативних ситуацій. Учні створюють "карти" різних комунікативних ситуацій, де відображають учасників, їхні цілі, можливі стратегії спілкування, потенційні перешкоди тощо. Це допомагає учням краще розуміти динаміку комунікації, передбачати можливі труднощі та планувати свої дії. Такий метод особливо корисний для аналізу складних комунікативних ситуацій та розробки стратегій їх вирішення.

Метод "комунікативного блогінгу" поєднує розвиток навичок писемного мовлення з навичками онлайн-комунікації. Учні ведуть блоги на цікаві для них теми, вчать формулювати свої думки письмово, структурувати тексти, використовувати різні стилі письма. Важливою частиною цього методу є також навчання взаємодії з читачами: відповіді на коментарі, ведення дискусій, реагування на критику. Це розвиває не лише мовленнєві навички, але й цифрову грамотність та навички онлайн-етикету.

Метод "комунікативного кіноклубу" використовує фільми та серіали як матеріал для аналізу та обговорення різних аспектів комунікації. Після перегляду фільму або епізоду серіалу учні аналізують комунікативну поведінку персонажів, обговорюють ефективні та неефективні стратегії спілкування, розглядають, як можна було б вирішити конфлікти по-іншому. Це розвиває навички критичного аналізу комунікативних ситуацій та вміння бачити альтернативні шляхи вирішення проблем.

Метод "комунікативного тіньового театру" є креативним способом розвитку невербальних аспектів комунікації. Учні створюють вистави, використовуючи лише силуети та рухи тіла за екраном. Це змушує їх зосередитися на виразності жестів, поз, рухів для передачі емоцій та

повідомлень без слів. Такий метод особливо корисний для розвитку body language та усвідомлення важливості невербальної комунікації.

Метод "комунікативного зворотного зв'язку 360°" передбачає отримання учнем комплексного зворотного зв'язку щодо його комунікативних навичок від різних людей: однокласників, вчителів, батьків, друзів. Це дозволяє учню отримати всебічну оцінку своїх сильних сторін та областей для розвитку в комунікації. Важливо навчити учнів конструктивно сприймати такий зворотний зв'язок та використовувати його для самовдосконалення.

Метод "комунікативного мікронавчання" базується на принципі регулярної практики невеликих комунікативних завдань. Щодня учням пропонується виконати коротке (5-10 хвилин) комунікативне завдання: наприклад, зателефонувати другу і дізнатися про його плани на вихідні, або попросити про допомогу у незнайомої людини. Такі регулярні "мікропрактики" допомагають інтегрувати нові комунікативні навички в повсякденне життя та долати страх перед складними комунікативними ситуаціями.

3.3 Оцінка ефективності запропонованої програми та рекомендації щодо її впровадження

Оцінка ефективності корекційно-розвивальної програми з формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами є важливим етапом роботи, який дозволяє визначити результативність проведених заходів та внести необхідні корективи. За визначенням О.В. Мартинчук, оцінка ефективності – це "процес визначення ступеня досягнення поставлених цілей та завдань програми, а також виявлення факторів, що вплинули на отримані результати".

Для оцінки ефективності програми доцільно використовувати комплекс методів, серед яких: спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності учнів, тестування, експертна оцінка. І.П. Колесник зазначає, що "використання різних методів дозволяє отримати об'єктивну та всебічну інформацію про динаміку розвитку навичок вербальної комунікації" [35, с. 245]. Важливо проводити як поточну, так і підсумкову оцінку результатів.

При оцінці ефективності програми слід враховувати не лише кількісні, але й якісні показники. Н.В. Базима підкреслює, що "важливо оцінювати не тільки обсяг словника чи кількість граматичних конструкцій, але й здатність учнів використовувати набуті навички в реальних ситуаціях спілкування" [1, с. 201]. Для цього можна використовувати метод експертних оцінок, залучаючи до оцінювання різних фахівців та батьків учнів.

Важливим аспектом оцінки ефективності є порівняння результатів діагностики до початку реалізації програми та після її завершення. Л.І. Прохоренко рекомендує "використовувати ті ж методики, що і на етапі первинної діагностики, для забезпечення об'єктивності порівняння". Це дозволяє чітко визначити динаміку розвитку навичок вербальної комунікації.

При оцінці ефективності програми слід звертати увагу на такі показники: збагачення активного словника, покращення граматичної будови мовлення, розвиток зв'язного мовлення, формування комунікативних навичок, підвищення мотивації до спілкування. Т.В. Сак зазначає, що "важливо оцінювати не лише кількісні зміни, але й якісні перетворення у мовленнєвому розвитку учнів" [21, с. 267].

Для об'єктивної оцінки ефективності програми доцільно використовувати стандартизовані методики та тести. О.В. Боряк рекомендує "застосовувати комплексні методики, які дозволяють оцінити різні аспекти мовленнєвого розвитку" [4, с. 189]. Важливо, щоб ці методики були адаптовані для роботи з учнями з інтелектуальними труднощами.

При оцінці ефективності програми слід враховувати індивідуальні особливості кожного учня та його початковий рівень розвитку. І.В. Мартиненко зазначає, що "важливо оцінювати не лише абсолютні показники, але й відносний прогрес кожного учня" [11, с. 234]. Це дозволяє враховувати індивідуальну динаміку розвитку навичок вербальної комунікації.

Важливим аспектом є оцінка задоволеності учасників програми її результатами. О.В. Чеботарьова рекомендує "проводити опитування учнів, батьків, педагогів для виявлення їх думки щодо ефективності програми". Це дозволяє отримати зворотній зв'язок та врахувати побажання учасників при подальшій реалізації програми.

На основі проведеної оцінки ефективності розробляються рекомендації щодо впровадження програми. Т.В. Скрипник підкреслює важливість "систематичного та послідовного впровадження програми, дотримання принципу наступності у роботі" [24, с. 289]. Рекомендації мають бути конкретними та практично орієнтованими.

Серед основних рекомендацій щодо впровадження програми можна виділити:

1. Забезпечення комплексного підходу, який передбачає взаємодію різних фахівців (логопеда, психолога, вчителя) та батьків учнів.
2. Створення сприятливого мовленнєвого середовища, яке стимулює активність учнів у спілкуванні.
3. Використання різноманітних форм роботи (індивідуальної, групової, фронтальної) для підвищення ефективності корекційно-розвивального впливу.
4. Забезпечення систематичності та послідовності у реалізації програми, дотримання принципу "від простого до складного".
5. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення мотивації учнів та індивідуалізації навчання.

Важливою рекомендацією є забезпечення наступності у роботі з формування навичок вербальної комунікації. І.П. Колесник зазначає, що "навички, сформовані на корекційно-розвивальних заняттях, мають закріплюватися в повсякденному житті та на уроках" [7, с. 301]. Для цього важливо налагодити тісну співпрацю між різними фахівцями та батьками учнів.

Рекомендується також проводити систематичний моніторинг ефективності програми та вносити необхідні корективи. Н.В. Базима підкреслює, що "гнучкість та адаптивність програми дозволяє враховувати індивідуальні потреби кожного учня та досягати максимальних результатів". Важливо регулярно аналізувати результати роботи та обговорювати їх з колегами та батьками учнів.

При впровадженні програми важливо забезпечити психологічний комфорт учнів, створити атмосферу довіри та підтримки. Л.І. Прохоренко зазначає, що "позитивний емоційний фон занять сприяє підвищенню мотивації учнів та ефективності корекційно-розвивальної

роботи". Рекомендується використовувати ігрові прийоми, створювати ситуації успіху для кожного учня.

Таким чином, оцінка ефективності запропонованої програми та розробка рекомендацій щодо її впровадження є важливими етапами роботи, які дозволяють забезпечити високу результативність корекційно-розвивальної роботи з формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами.

Для оцінки ефективності програми формування навичок вербальної комунікації важливо використовувати метод лонгітюдного дослідження. Це передбачає проведення регулярних оцінювань протягом тривалого періоду часу, що дозволяє відстежити не лише короткострокові зміни, але й стабільність набутих навичок у довгостроковій перспективі. Такий підхід дає можливість виявити, чи зберігаються покращення в комунікативних навичках учнів після завершення активної фази програми, та за необхідності вносити корективи для забезпечення стійкості результатів.

Важливим аспектом оцінки ефективності програми є використання методу експертних оцінок. Це передбачає залучення групи фахівців різних профілів (логопедів, психологів, педагогів, соціальних працівників) для комплексного аналізу результатів програми. Експерти можуть оцінювати відеозаписи комунікативних ситуацій за заздалегідь розробленими критеріями, що дозволяє отримати об'єктивну та багатосторонню оцінку прогресу учнів.

Для отримання більш повної картини ефективності програми доцільно використовувати метод триангуляції даних. Це передбачає збір інформації з різних джерел: самооцінка учнів, оцінка педагогів, спостереження батьків, результати стандартизованих тестів. Порівняння та аналіз даних з різних джерел дозволяє виявити як загальні тенденції, так і індивідуальні особливості прогресу кожного учня.

Важливим компонентом оцінки ефективності програми є аналіз генералізації навичок. Це передбачає оцінку того, наскільки успішно учні переносять набуті комунікативні навички в різні контексти: з навчального середовища в побутові ситуації, з знайомого оточення в нові соціальні групи тощо. Для цього можна використовувати методи спостереження в природних умовах, аналіз щоденників комунікації учнів, опитування батьків та інших значущих дорослих.

Для оцінки ефективності програми важливо використовувати метод порівняльного аналізу з контрольною групою. Це передбачає формування групи учнів зі схожими характеристиками, які не беруть участі в програмі. Порівняння результатів експериментальної та контрольної груп дозволяє більш точно оцінити вплив саме програми на розвиток комунікативних навичок, виключаючи фактор природного розвитку.

При оцінці ефективності програми важливо враховувати не лише кількісні, але й якісні показники. Це може включати аналіз змін у мотивації до спілкування, рівні впевненості в комунікативних ситуаціях, якості соціальних взаємин учнів. Для збору такої інформації можуть використовуватися методи глибинних інтерв'ю, фокус-груп, аналіз рефлексивних щоденників учнів.

Важливим аспектом оцінки ефективності програми є аналіз її впливу на загальний рівень академічної успішності учнів. Це передбачає відстеження змін у навчальних досягненнях учнів, їхній активності на уроках, здатності працювати в групах. Такий аналіз дозволяє оцінити, наскільки розвиток комунікативних навичок сприяє загальному прогресу учнів в навчанні.

Для комплексної оцінки ефективності програми доцільно використовувати метод SWOT-аналізу. Це дозволяє виявити сильні сторони програми, її слабкі місця, можливості для вдосконалення та потенційні загрози для її реалізації. Такий аналіз допомагає не лише

оцінити поточну ефективність, але й розробити стратегії для подальшого вдосконалення програми.

При оцінці ефективності програми важливо враховувати фактор індивідуальних відмінностей учнів. Це передбачає аналіз того, наскільки програма є ефективною для різних підгруп учнів: з різними рівнями початкових комунікативних навичок, різними типами інтелектуальних труднощів, різними соціальними та культурними особливостями. Такий аналіз дозволяє виявити, чи потребує програма додаткової адаптації для певних груп учнів.

Важливим аспектом оцінки ефективності програми є аналіз її економічної ефективності. Це передбачає співвіднесення витрат на реалізацію програми з отриманими результатами. Такий аналіз допомагає обґрунтувати доцільність впровадження програми в широку практику та визначити оптимальні шляхи її ресурсного забезпечення.

Для оцінки ефективності програми доцільно використовувати метод кейс-стаді. Це передбачає глибинний аналіз окремих випадків - детальне вивчення прогресу конкретних учнів, які демонструють як типові, так і нетипові результати. Такий підхід дозволяє виявити фактори, які сприяють успіху програми або, навпаки, перешкоджають її ефективності в індивідуальних випадках.

При оцінці ефективності програми важливо враховувати фактор часу. Це передбачає аналіз того, як швидко проявляються результати програми, чи є періоди плато або регресу в розвитку навичок, як змінюється ефективність програми на різних етапах її реалізації. Такий аналіз допомагає оптимізувати тривалість та інтенсивність програми.

Важливим аспектом оцінки ефективності програми є аналіз її впливу на шкільне середовище в цілому. Це передбачає оцінку змін у загальному комунікативному кліматі класу чи школи, рівні інклюзивності освітнього середовища, якості взаємодії між учнями та

педагогами. Такий аналіз дозволяє оцінити не лише індивідуальні, але й системні ефекти програми.

Для комплексної оцінки ефективності програми доцільно використовувати метод аналізу соціальних мереж. Це передбачає вивчення змін у структурі соціальних зв'язків учнів: чи розширилося коло їхнього спілкування, чи змінилася їхня роль у соціальній структурі класу, чи покращилася якість їхніх соціальних взаємодій. Такий аналіз дозволяє оцінити вплив програми на соціальну інтеграцію учнів.

При оцінці ефективності програми важливо враховувати фактор стресостійкості набутих навичок. Це передбачає аналіз того, наскільки стабільно учні демонструють покращені комунікативні навички в стресових ситуаціях, при зміні звичного оточення, в нових соціальних контекстах. Такий аналіз допомагає оцінити глибину засвоєння навичок та їхню стійкість до зовнішніх впливів.

Важливим аспектом оцінки ефективності програми є аналіз її впливу на самооцінку та самосприйняття учнів. Це передбачає вивчення змін у впевненості учнів у своїх комунікативних здібностях, їхньому ставленні до спілкування, рівні соціальної тривожності. Такий аналіз дозволяє оцінити не лише поведінкові, але й особистісні зміни, які відбуваються в результаті участі в програмі.

Для оцінки ефективності програми доцільно використовувати метод зворотного зв'язку від стейкхолдерів. Це передбачає збір та аналіз думок усіх зацікавлених сторін: учнів, батьків, педагогів, адміністрації школи, представників громади. Такий підхід дозволяє отримати всебічну оцінку програми та виявити її вплив на різні аспекти життя учнів та шкільної спільноти.

При оцінці ефективності програми важливо враховувати фактор культурної релевантності. Це передбачає аналіз того, наскільки програма відповідає культурному контексту учнів, чи враховує вона особливості їхнього мовного та соціального середовища. Такий аналіз

допомагає оцінити, наскільки програма є інклюзивною та адаптованою до потреб різних груп учнів.

Важливим аспектом оцінки ефективності програми є аналіз її довгострокового впливу на життєві траєкторії учнів. Це передбачає відстеження подальшої освітньої та професійної кар'єри учасників програми, їхньої соціальної адаптації та якості життя у довгостроковій перспективі. Такий аналіз дозволяє оцінити стратегічну цінність програми та її вплив на життєві шанси учнів.

Для повноцінної оцінки ефективності програми важливо застосовувати метод "360-градусного зворотного зв'язку". Цей підхід передбачає збір інформації про комунікативні навички учня з різних джерел: самооцінка, оцінка однолітків, вчителів, батьків, а також інших значущих дорослих, з якими учень взаємодіє (наприклад, тренерів спортивних секцій чи керівників гуртків). Такий всебічний аналіз дозволяє отримати об'ємну картину комунікативних компетенцій учня в різних контекстах та виявити можливі розбіжності в сприйнятті його навичок різними групами оцінювачів.

Важливим аспектом оцінки ефективності програми є аналіз її впливу на емоційний інтелект учнів. Це передбачає вивчення змін у здатності учнів розпізнавати та управляти власними емоціями, а також розуміти емоції інших людей в процесі комунікації. Для цього можуть використовуватися спеціалізовані тести емоційного інтелекту, а також методи спостереження за поведінкою учнів у емоційно насичених комунікативних ситуаціях.

При оцінці ефективності програми доцільно застосовувати метод "комунікативних проб". Це передбачає створення стандартизованих комунікативних ситуацій, в яких учні мають продемонструвати свої навички. Такі "проби" можуть проводитися на початку, в середині та в кінці програми, що дозволяє оцінити динаміку розвитку навичок.

Важливо, щоб ці ситуації були максимально наближені до реальних життєвих обставин, з якими стикаються учні.

Для об'єктивної оцінки ефективності програми важливо використовувати методи нейропсихологічного тестування. Це дозволяє оцінити, як розвиток комунікативних навичок впливає на загальний когнітивний розвиток учнів, зокрема на функції уваги, пам'яті, мислення. Такий аналіз може виявити додаткові позитивні ефекти програми, які виходять за межі суто комунікативної сфери.

При оцінці ефективності програми слід враховувати фактор технологічної компетентності. Це передбачає аналіз того, наскільки учні здатні ефективно використовувати сучасні технології для комунікації (наприклад, відеоконференції, месенджери, соціальні мережі). Важливо оцінити, чи розвиває програма навички цифрової комунікації, які стають все більш важливими в сучасному світі.

Важливим аспектом оцінки є аналіз впливу програми на мовленнєву креативність учнів. Це передбачає оцінку здатності учнів генерувати оригінальні ідеї, використовувати метафори та аналогії, створювати цікаві наративи. Для цього можуть використовуватися тести вербальної креативності, а також аналіз творчих робіт учнів (наприклад, написаних ними історій чи поезій).

При оцінці ефективності програми доцільно використовувати метод контент-аналізу мовлення учнів. Це передбачає систематичний аналіз записів мовлення учнів з точки зору лексичного різноманіття, складності синтаксичних конструкцій, використання стилістичних прийомів. Такий аналіз дозволяє оцінити якісні зміни в мовленні учнів, які можуть бути не помітні при поверхневому спостереженні.

Важливим аспектом оцінки є аналіз впливу програми на міжкультурну комунікативну компетентність учнів. Це особливо актуально в умовах глобалізації та культурного різноманіття. Оцінка може включати аналіз здатності учнів ефективно спілкуватися з

представниками різних культур, розуміти культурні відмінності в комунікації, адаптувати свій комунікативний стиль до різних культурних контекстів.

При оцінці ефективності програми важливо враховувати фактор гендерних особливостей. Це передбачає аналіз того, чи є програма однаково ефективною для учнів різних статей, чи враховує вона гендерні особливості комунікації. Такий аналіз може виявити необхідність адаптації окремих аспектів програми для забезпечення її максимальної ефективності для всіх учнів.

Для комплексної оцінки ефективності програми доцільно використовувати метод моделювання структурними рівняннями (SEM). Цей статистичний метод дозволяє одночасно аналізувати складні взаємозв'язки між різними факторами, що впливають на ефективність програми, та її результатами. Це дає можливість створити цілісну модель впливу програми на комунікативні навички учнів та пов'язані з ними аспекти їхнього розвитку.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми формування навичок вербальної комунікації в учнів початкових класів з інтелектуальними труднощами показав, що ця категорія дітей має специфічні особливості когнітивного та мовленнєвого розвитку, які необхідно враховувати при розробці корекційно-розвивальних програм. Зокрема, було виявлено, що ці учні мають труднощі з розумінням та використанням складних мовленнєвих конструкцій, обмежений словниковий запас, проблеми з граматичною будовою мовлення та прагматичними аспектами комунікації.

Дослідження особливостей розвитку вербальної комунікації у дітей з інтелектуальними труднощами виявило, що ці діти мають значні труднощі у всіх аспектах комунікативної діяльності. Зокрема, було відзначено проблеми з ініціюванням та підтриманням діалогу, труднощі з розумінням контексту спілкування, обмежене використання невербальних засобів комунікації. Ці особливості підкреслюють необхідність комплексного підходу до формування комунікативних навичок.

Розроблена програма корекційно-розвивальної роботи з формування навичок вербальної комунікації базується на принципах індивідуалізації, систематичності, наочності та практичної спрямованості. Програма включає різноманітні методи та прийоми, спрямовані на розвиток всіх аспектів комунікативної компетентності: від базових мовленнєвих навичок до складних соціально-комунікативних умінь.

В ході дослідження було визначено ряд ефективних методів та прийомів формування навичок вербальної комунікації. Серед них особливо ефективними виявилися методи моделювання ситуацій, соціальних історій, відеомоделювання, комунікативних ігор та проектів. Важливим аспектом є комбінування різних методів та їх адаптація до індивідуальних потреб кожного учня.

Оцінка ефективності запропонованої програми показала позитивну динаміку в розвитку комунікативних навичок учнів. Зокрема, було відзначено збагачення активного словника, покращення граматичної будови мовлення, розвиток навичок діалогічного мовлення та підвищення загальної комунікативної активності учнів. Важливо відзначити, що програма показала різну ефективність для різних підгруп учнів, що підкреслює необхідність її подальшої адаптації та індивідуалізації.

На основі проведеного дослідження були розроблені рекомендації щодо впровадження програми. Ключовими аспектами є забезпечення комплексного підходу, створення сприятливого комунікативного середовища, систематичність роботи та тісна співпраця між педагогами, психологами та батьками. Особливо підкреслюється важливість генералізації набутих навичок у різних життєвих контекстах.

Перспективи подальших досліджень у цій області включають розробку більш диференційованих програм для різних підгруп учнів з інтелектуальними труднощами, дослідження довгострокових ефектів програми, а також вивчення можливостей інтеграції сучасних технологій у процес формування комунікативних навичок. Важливим напрямком також є розробка методів оцінки ефективності програми, які б враховували не лише кількісні, але й якісні показники розвитку комунікативної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базима Н.В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2020. 192 с
2. Баташева Н.І. Розвиток мовленнєвої компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями: методичний посібник. Харків: Ранок, 2021. 176 с.
3. Бондар В.І., Синьов В.М., Тищенко В.В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи. Київ: Ніка-Центр, 2018. 368 с.
4. Боряк О.В. Діагностика та корекція порушень мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями: монографія. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2021. 346 с.
5. Дегтяренко Т.М., Вавіна Л.С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2018. 302 с.
6. Засенко В.В., Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Київ: ТОВ "Наша друкарня", 2019. 316 с.
7. Колесник І.П. Особливості розвитку мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2019. 280 с.
8. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навчальний посібник. Київ: Знання, 2020. 293 с.
9. Кузьмінська Є.О. Формування комунікативної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 188 с.
10. Литовченко О.В. Корекція порушень мовлення у дітей з особливими освітніми потребами: практичний посібник. Львів: Світ, 2019. 224 с.

11. Мартиненко І.В. Логопедичний супровід дітей з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Київ: ДІА, 2020. 280 с.
12. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: навч.-метод. посіб. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018. 360 с.
13. Мякушко О.І. Психологічні особливості розвитку когнітивної сфери дітей з інтелектуальними порушеннями: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2018. 280 с.
14. Омельченко І.М. Комунікативна діяльність дошкільників із затримкою психічного розвитку: теорія і феноменологія: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2018. 392 с.
15. Пахомова Н.Г. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчальний посібник. Полтава: АСМІ, 2021. 280 с.
16. Піроженко Т.О., Ладивір С.О., Карабаєва І.І. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника: навчально-методичний посібник. Київ: Генеза, 2020. 192 с.
17. Прохоренко Л.І. Дитина із труднощами у навчанні: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2018. 256 с.
18. Рібцун Ю.В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2019. 224 с.
19. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс. Київ: Освіта України, 2018. 292 с.
20. Савінова Н.В. Корекція мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку: навчальний посібник. Миколаїв: Іліон, 2018. 272 с.
21. Сак Т.В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції: монографія. Київ: Актуальна освіта, 2019. 360 с.
22. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталості дитини: підручник. Київ: Знання, 2019. 368 с.

23. Синьова Є.П., Федоренко С.В. Тифлопедагогіка: підручник. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. 325 с.
24. Скрипник Т.В. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посібник. Київ: Альянт, 2019. 344 с.
25. Супрун М.О., Висоцька А.М., Гладченко І.В. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: індивідуальний підхід та етапи соціалізувального впливу. Київ: Кафедра, 2020. 216 с.
26. Таран О.П. Психологічний супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Київ: Університет "Україна", 2018. 188 с.
27. Тарасун В.В. Логодидактика: навчальний посібник. Київ: Слово, 2018. 392 с.
28. Тищенко В.В. Логопедична діагностика: навчально-методичний посібник. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. 236 с.
29. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс. Київ: Актуальна освіта, 2019. 304 с.
30. Федоренко О.Ф. Інклюзивне навчання: освітня технологія сьогодення: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий дім "Слово", 2020. 176 с.
31. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2018. 288 с.
32. Чеботарьова О.В. Дитина із порушеннями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2022. 208 с.
33. Шеремет М.К., Конопляста С.Ю., Пахомова Н.Г. Логопедія: підручник. Київ: Слово, 2021. 856 с.
34. Шульженко Д.І. Аутизм - не вирок: навчально-методичний посібник. Київ: Кафедра, 2019. 224 с.

35. Ярмола Н.А. Індивідуальна освітня траєкторія дитини з порушеннями інтелектуального розвитку: практичний посібник. Харків: Ранок, 2022. 192 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Корекційно-розвиткова програма формування навичок вербальної комунікації у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними труднощами

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Формування навичок вербальної комунікації є однією з ключових задач сучасної спеціальної освіти. Діти з інтелектуальними труднощами стикаються з труднощами у розвитку мовлення та комунікації, що значно ускладнює їх інтеграцію в соціум та навчальний процес. Порушення в когнітивній, мовленнєвій та емоційно-вольовій сферах вимагають застосування спеціальних методик, що допомагають дітям із цими труднощами покращити їхні комунікативні навички.

Незважаючи на значний потенціал дітей з інтелектуальними труднощами до розвитку, традиційні підходи в навчанні часто виявляються недостатніми. Тому важливою є розробка та впровадження спеціалізованих корекційно-розвиткових програм, які враховують індивідуальні потреби дітей та орієнтуються на їхні можливості.

Метою програми є стимулювання розвитку навичок вербальної комунікації у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними труднощами через використання спеціальних методик та індивідуально орієнтованих підходів. Програма спрямована на розвиток лексичних, граматичних і комунікативних навичок, а також на підвищення впевненості дітей у спілкуванні.

Завдання програми. Програма орієнтована на вирішення низки завдань, зокрема:

- Розширення та активізація словникового запасу дітей.
- Формування граматично правильних речень.
- Розвиток навичок зв'язного мовлення через різні форми спілкування.

- Поліпшення навичок сприйняття мовлення та фонематичного слуху.
- Розвиток соціальної активності та впевненості у вербальній взаємодії.

Структура та зміст програми. Програма складається з трьох основних етапів і розрахована на 12 тижнів (36 занять, по 3 заняття на тиждень, 30–40 хвилин кожне):

1. Підготовчий етап: знайомство з дітьми, визначення початкового рівня навичок, ознайомлення дітей з програмою.
2. Основний етап: виконання спеціальних завдань з розвитку словникового запасу, граматики, зв'язного мовлення, фонематичного слуху та діалогічних навичок.
3. Заключний етап: підсумкові заняття для закріплення навичок, проведення повторної діагностики, надання рекомендацій для подальшого розвитку.

Методи та прийоми. У програмі застосовуються різноманітні методи:

- **Ігрові методи** для розвитку активного мовлення та творчості.
- **Наочні методи** через використання карток, малюнків, серій зображень для складання історій.
- **Інтерактивні вправи** з використанням комп'ютерних програм та мультимедійних засобів.
- **Соціальні методи** для стимулювання комунікації у групових і індивідуальних ситуаціях.

Очікувані результати. В результаті впровадження програми передбачається, що:

- Діти значно збільшать обсяг активного словникового запасу.
- Поліпшиться здатність до граматичного формування речень.
- Покращиться рівень зв'язного мовлення.

- Зросте впевненість у спілкуванні з однолітками та дорослими.
- Визначено підвищення рівня розуміння зверненого мовлення та фонематичного слуху.

Програма є важливим інструментом у розвитку навичок вербальної комунікації у дітей з інтелектуальними труднощами. Вона сприяє поліпшенню когнітивного, мовленнєвого та соціального розвитку дітей, що в свою чергу допомагає їм краще адаптуватися до шкільного життя та соціальних умов. Завдяки індивідуалізованому підходу та використанню різноманітних методів навчання програма може суттєво вплинути на розвиток комунікативних навичок дітей з інтелектуальними труднощами.

Підготовчий етап

Підготовчий етап триває **1-2 тижні** і складається з 6 занять. Його мета — встановлення довірливого контакту з дітьми, створення комфортної атмосфери для взаємодії та оцінка їхнього початкового рівня розвитку навичок вербальної комунікації.

Цілі підготовчого етапу:

1. Встановити емоційний контакт з дітьми для подальшої ефективної роботи.
2. Ознайомити дітей із форматом занять у легкій ігровій формі.
3. Провести діагностику початкового рівня розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок.

Завдання підготовчого етапу:

1. Вивчити індивідуальні особливості кожної дитини (психолого-педагогічний портрет).
2. Створити позитивну мотивацію до участі у програмі.

- Зібрати дані для формування базових груп дітей за рівнем мовленнєвого розвитку.

Очікувані результати підготовчого етапу:

- Діти адаптуються до формату занять, почуваються комфортно в навчальному середовищі.
- Логопед отримує дані про індивідуальні мовленнєві труднощі кожної дитини.
- Створюється основа для подальшого формування груп і вибору відповідних методів роботи.

Основний етап

Цей етап є основним у корекційно-розвитковій роботі, на якому проводиться цілеспрямована робота за напрямками формування вербальної комунікації. Він розділений на теми, очікувальні результати та рекомендовані вправи.

Тема заняття	Очікувані результати	Рекомендовані вправи
Мій дім і сім'я	Збільшення словникового запасу на 5–7 слів, активізація нових слів у мовленні	1. Гра «Хто це? Що це?». 2. Вправа «Опиши свій дім». 3. «Чарівний мішок» (визначення предметів на дотик).
Тварини навколо нас	Вживання назв домашніх та диких тварин, побудова простих речень про тварин	1. Вправа «Опиши тварину». 2. Гра «Знайди тварину за описом». 3. Гра «Назви слово-антонім» (кішка – собак)
Пори року і погода	Формування навичок узгодження підмета й	1. Вправа «Закінчи речення» (напр., «Взимку

	присудка, вживання прикметників і прислівників	на вулиці...»).
		2. Вправа «Що змінилося?».
		3. «Опиши свою улюблену пору року».
Овочі та фрукти	Використання граматично правильних конструкцій, побудова речень із двома-трьома компонентами	1. Вправа «Розкажи, що ти їси».
		2. Гра «Що сховалося?» (діти описують предмети).
		3. Складання речень на основі карток із фруктами та овочами.
Як я провів день	Розвиток зв'язного мовлення, формування логічних і послідовних розповідей	1. Вправа «Малюнок і розповідь».
		2. Гра «Що було далі?».
		3. «Склади історію» за серією малюнків.
Мандрівка в ліс	Навички опису дій та предметів у контексті розповіді, розвиток уяви	1. Гра «Опиши прогулянку в лісі».
		2. «Що потрібно для подорожі?».
		3. Вправа «Побудуй маршрут» (завдання з картинками).
У магазині	Навички побудови діалогу: звернення, ввічливі запити, відповіді	1. Рольова гра «Продавець і покупець».
		2. Вправа «Що ти хочеш купити?».

		3. Тренування діалогу «Запитай і відповідай».
На дитячому майданчику	Формування соціальних навичок комунікації, розвиток уміння підтримувати діалог	1. Рольова гра «Розмова з другом». 2. Вправа «Що ти будеш робити?». 3. Тренування розмов у парі (запитання про іграшки, улюблені ігри тощо).

Заключний етап

Завдання:

1. **Закріплення навичок:** Підсумок усіх розвинутих навичок за допомогою інтегрованих вправ, що включають мовленнєві завдання та практичне застосування.
2. **Оцінка прогресу:** Проведення повторної діагностики для оцінки результатів розвитку вербальних навичок.
3. **Підготовка до подальшого розвитку:** Розробка рекомендацій для підтримки навичок на наступному етапі навчання.

Методи оцінки результатів:

1. **Кількісні оцінки:** Порівняння результатів попередніх та підсумкових діагностик за допомогою балів або рівнів розвитку навичок (високий, середній, низький).
2. **Якісні оцінки:** Спостереження за мовленнєвою поведінкою дітей під час виконання завдань, оцінка здатності до спілкування, участі в групових діалогах.

Очікувані результати після заключного етапу:

1. Покращення рівня вербальної комунікації
2. Підвищення впевненості в комунікації.

3. Готовність до подальшої роботи.